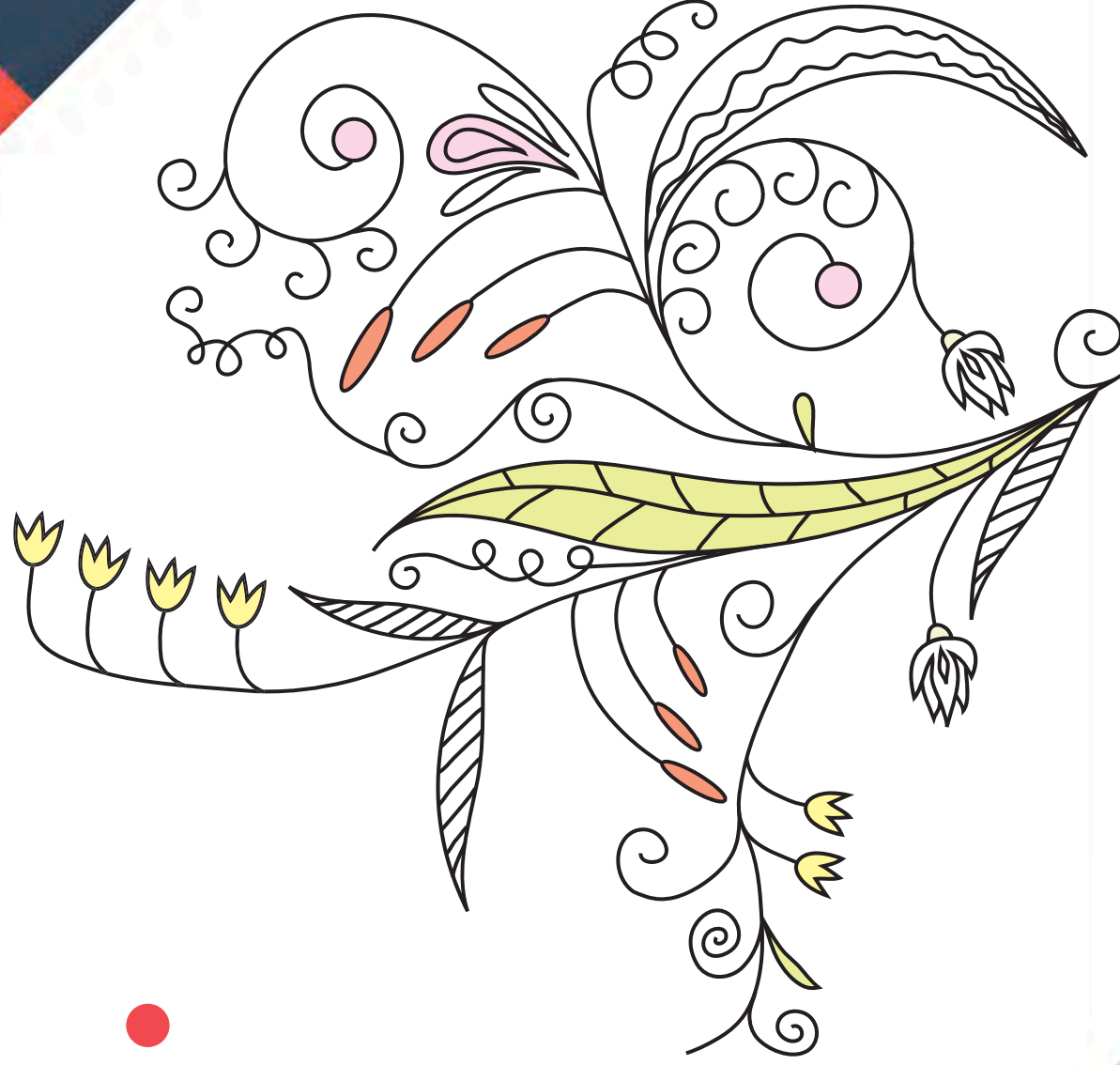

વર્ષ ૧૦ | સળંગ અંક ૫૮ | ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૩

સંપ્રત

સાંપ્રત સાહિત્ય-વિચાર-જગતની ઝલક આપતું સામયિક

સંપાદક : રમણ સોની

એકત્ર ફાઉન્ડેશન

અધ્યક્ષ : સિતાંશુ યશશ્ચંદ્ર

મુદ્રિત સાહિત્યનું વીજાણુ સાહિત્યમાં રૂપાંતર અને વિસ્તાર ગંખતી સંસ્થા

સંચયન

પ્રારંભ: ઓગસ્ટ, 2013

સંપાદક : રમણ સોની

18 Hemdeep Society, O P Road, Vadodara • phone: 91-9228215275 • email ramansoni46@gmail.com

પ્રકાશક : અતુલ રાવલ

608 Poplar St., Durham, NC 27703 - USA, phone: 704-756-1325 • email : atulraval@ekatrafoundation.org

તંત્ર-સંચાલક : રાજેશ મશરુવાળા

email : mashru@ekatrafoundation.org

એકત્ર-સંયોજક: અનંત રાઠોડ • email : anantrathod@ekatrafoundation.org

- મુદ્રણ-અંકન (ટાઇપસેટ): વિભા સોની
- ડીઝાઇન અને નિર્માણ : અતુલ રાવલ
- લેઆઉટ - પરિકલ્પના : રમણ સોની

અમારી વેબસાઇટ:

www.ekatrafoundation.org

આ વેબસાઇટ પર અમારાં વી-પુસ્તકો તથા
'સંચયન'નાં તમામ અંકો વાંચી શકાશે.

- વીજાણુ સામયિક 'સંચયન' દર બે માસે ફેબ્રુઆરી, એપ્રિલ, જૂન , ઓગસ્ટ, ઓક્ટોબર અને ડિસેમ્બરની છેલ્લી તારીખોમાં પ્રકાશિત થાય છે.
- 'સંચયન' માટેનાં લખાણોની પસંદગી સંપાદક દ્વારા, મુદ્રિત ગુજરાતી સામયિકો અને ગ્રંથોમાંથી જ કરવામાં આવે છે. એ રીતે એ વી-ડાયજેસ્ટ સામયિક છે. ઉપરાંત તેમાં પસંદ કરેલી કૃતિઓનું પઠન-ધ્વનિઅંકન તેમજ ચિત્રકળાકૃતિઓ પણ મૂકવામાં આવે છે.
- 'સંચયન'માં પ્રકાશન માટે પસંદ કરેલી કૃતિઓના લેખકો – ચિત્રકારોની સંમતિ લેવામાં આવે છે.
- Navigation: અનુક્રમમાંના કોઈપણ લખાણ પર સીધા જ જવું હોય તો અનુક્રમમાંની તે વિગત પર ક્લિક કરશો.

અનુક્રમ

સંચયન ૫૮ // ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૩

સંપાદકનું કથન ○ ચાલો ત્યારે, આવજો.... રમણ સોની

સામ્રત સામયિકોમાંથી

જવું એટલે... ○ પારુલ ખખ્ખર (એતદ્ ડિસે. ૨૨)

ભડલીવાક્ય ○ હરીશ મીનાશ્રુ (૫૨૭, જાન્યુ. ૨૩)

આપણાં ગાયક પંખી – શોબિગી ○ પ્રવીણ સરવૈયા (કુમાર, જાન્યુ. ૨૩)

ન પળાયેલા વાયદા ○ બકુલ ટેલર (નવનીતસમર્પણ, ફેબ્રુ. ૨૩)

ગમે શિયાળુ તડકો ○ ચંદ્રકાન્ત શેઠ (કુમાર, ફેબ્રુ. ૨૩)

સામ્રત પુસ્તકોમાંથી

શ્યામવર્ણી અમેરિકન વીરાંગનાઓને સલામ ○ સોનલ શુક્લ (ઘટના અને અર્થઘટન, ૨૦૨૨)

માપ ○ નવકાન્ત બરુઆ, અનુ. યોગેશ વૈદ્ય (સામ્રત અસમિયા કવિતા, ૨૦૨૩)

કોરોના : મારી વાત ○ યોગેશ જોષી (અર્ધ ચક્રાવો લેતું આકાશ, ૨૦૨૩)

શતાબ્દી- સ્મરણ

મકરંદ દવે (જ.૧૩.૧૧.૧૯૨૨) ○ અદીઠો સંગ્રાથ(સંગતિ, ૧૯૬૮), ○ ગઝલની ખેતી

પ્રબોધ પંડિત (જ.૨૩.૬.૧૯૨૩), ભાષાના સંકેતો (ગુજરાતી ભાષાનું ધ્વનિસ્વરૂપ, ૧૯૬૬)

૧૯ સદીના પ્રવેશદ્વારે

વૉશિંગ્ટન, અને અબ્રાહમ લિંકનની મુલાકાત ○ પીરોજશાહ મહેરહોમજી (અમેરિકાની મુસાફરી, ૧૮૬૪)

પુરસ્કાર – અભિનંદન

શિલ્પ-કલાકૃતિઓ : ધ્રુવ મિસ્ત્રી

‘એકત્ર’નો ગ્રંથ-ગુલાલ

ચાલો ત્યારે, આવજો

રમણ સોની

‘એકત્ર ફાઉન્ડેશન’ ક્ષિતિજ પર ઉદય પામતું હતું ત્યારે ‘સંચયન’ શરૂ કરેલું – ઓગસ્ટ ૨૦૧૩માં. ગુજરાતીનાં મુદ્રિત પુસ્તકોને સર્વસુલભ બનાવવાના શુભાશયથી અતુલ રાવલે કેટલાંકનું ઈ-રૂપાન્તર કરવા માંડેલું ને એ દિશામાં આગળ વધવાની સાથે એક ઈ-મેગેઝિન પણ કરવાનો, એક નવી દિશા ઉઘાડવાનો વિચાર એમને આવ્યો. ને એમના સ્નેહાળ કહેણથી એવા સામયિકનું સંપાદન કરવા હું સંમત થયો. ને સફર શરૂ થઈ...

○

સામયિકનું સ્વરૂપ મારે જ નક્કી કરવાનું હતું. ત્યારે પણ ઈન્ટરનેટ પર ઈ-સામયિકોનાં રંગીન પતંગિયાં ઊડતાં જ હતાં. સામ્પ્રત લેખનને રજૂ કરતું એ એક વિલક્ષણ રૂપ હતું. સંપાદકો પોતાની નવી-તાજી કૃતિઓ સાથે મિત્રો-પરિચિતોની તેમજ મળેલી કૃતિઓ સ્વૈર પ્રસન્નતાથી ઈ-પ્રકાશિત કરતા હતા. મુદ્રિત સામયિકોમાં હતું એવું કોઈ નિયંત્રણ એમાં ન હતું – નવલેખન સ્વાન્તઃ સુખાય ઊભરાતું હતું.

એટલે થયું કે ઈ-પ્રકાશનની આવી નિર્બંધ મોકળાશનો વ્યય કરવા જેવો નથી. એને બદલે કોઈ સુબુદ્ધ સામયિક કરવું જોઈએ. ગુજરાતી મુદ્રિત પુસ્તકો ને સામયિકો જેને ઝટ સુલભ થતાં નથી એવો એક મોટો જિજ્ઞાસુ વાચકવર્ગ છે, જેને સાહિત્યકૃતિઓ વાંચવાની ઉત્કંઠા છે પણ ગંજાવર પ્રકાશિત સાહિત્યમાંથી ઉપયોગી ને મનગમતી કૃતિઓ શોધવાનો કોઈ રસ્તો ને એટલે સમય એની પાસે નથી. સાહિત્યથી સુપરિચિત વિદ્વંધો તો એમની વાચનસામગ્રી શોધી લેવાના છે, પરંતુ દુનિયાભરમાં ફેલાયેલા ગુજરાતી વાચકોને માટે સેતુ ઊભો કરવો વધારે જરૂરી છે. તો ગુજરાતી સાહિત્યમાં જે ઉત્તમ કૃતિઓ છે, ને એમાં વ્યાપક વાચકસમાજને પણ રસપ્રદ નીવડે એવી કૃતિઓ છે – એનું

ચયન કરીને સૌની સામે મૂકીએ એવો વિચાર આવ્યો એટલે એનું ‘સંચયન’ એવું નામ પણ સહજ રીતે જ સૂઝ્યું. સં-ચયન એટલે સળંગ સમયપટના સમગ્ર ગુજરાતી સાહિત્યમાંથી કૃતિઓની પસંદગી.

○

પસંદગી ભલે ઉત્તમની હોય, પણ સામયિકોનો કોઈ આકાર ન બંધાય તો ચૂંટેલી કૃતિઓનો પ્રયોજનશૂન્ય જથ્થો થઈને રહી જાય. એટલે નકશો કર્યો કે, સામ્રત સામયિકોમાંથી, નવાં પ્રકાશિત પુસ્તકોમાંથી ને પૂર્વપ્રકાશિત ગ્રંથોમાંથી – છેક મધ્યકાલીન સાહિત્યમાંથી પણ પસંદગી થાય અને જુદાંજુદાં સ્વરૂપોની ઉત્તમ કૃતિઓના નમૂના રજૂ થાય – તો સામયિકનો ઘાટ બંધાય, એ સુબુદ્ધ અને પરિમાણવાળું બને. કવિતા-વાર્તા-નિબંધ કૃતિઓ જ નહીં, અનુવાદો અને ઇન્ટરવ્યૂઝ; પુસ્તક-સમીક્ષાઓ અન ફિલ્મસમીક્ષાઓ – એવી સર્વદેશીય પસંદગી કરી; મહત્વના પુરસ્કારોના સર્જકોના ને દ્વિવંગત સર્જકોના (ફોટોગ્રાફ સાથે) વિગતે પરિચય મૂક્યા. એમ ફલકને બને એટલું વિસ્તાર્યું.

ઈ-સામયિકની બીજી મજા અને મોકળાશ હતી સામયિકને બહુરંગી બનાવવાની, ચિત્રરેખાંકનો અને ફોટોગ્રાફ મૂકવાની, સુંદર, મનોરમ લે આઉટ કરવાની. અતુલ રાવલની ઉત્તમ મુદ્રણસૂઝ એમાં કામ આવી ગઈ. એમની સમજ અને કલ્પનાશીલતા એવાં કે ૧૦ વર્ષના આટલા અંકો થયા પણ એમાં એનું કોઈ આવરણ(cover) હજુ રિપિટ નથી થયું, અનુક્રમ સુધ્ધાંની ભાત એમણે દરેક અંકે જુદી કરી છે. સામયિક રંગસજ્જાવાળું ખરું, પણ ભડક રંગોના રંગડા બિલકુલ નહીં; રુચિર-સુંદર રંગ-સંયોજનો – એ અમારો, સંપાદક-પ્રકાશકનો આગ્રહ રહ્યો; એવો એક સંવાદ હતો. સામગ્રી ઈ-પાનાંમાં ઢળે એ પછી ફોન પર લાંબો સમય એડિટિંગ ચાલે – લખાણોનું ને એની રુચિર ગોઠવણીનું. એનો પણ આનંદ હતો, વાચકોને ઉત્તમસુંદર અંક સંપડાવવાનો...

○

એક વિશેષ સુવિધા હતી શ્રાવ્યતા ઉમેરવાની. કાવ્યને સુંદર મુદ્રણસજ્જામાં જુઓ એની સાથેસાથે એ કાવ્યનું શ્રવણ પણ કરો – એમ કાવ્યપઠનો દાખલ કર્યાં. સુરેશ જોષી પરના વિશેષાંકમાં તો એમનાં વ્યાખ્યાનોની લિંક પણ મૂકી – સુરેશભાઈના અવાજનો જીવંત સ્પર્શ કરાવ્યો.

પહેલે તબક્કે એક અંક માટે ૩૦-૩૫ કૃતિઓ, આજના ને ગઈકાલના સાહિત્યમાંથી ઘૂમી વળવાના આનંદ સાથે પસંદ થાય, પછી વળી ચયનનું પણ ચયન થતું જાય ને એમ ૧૦-૧૨ કૃતિઓથી અંક રચાય. દર બે માસે નવો શોધપ્રવાસ, ને પછી અંકરૂપે મુકામ...

○

એ રીતે કરેલા પહેલા જ અંકે વાચકોના ઉમળકાવાળા પ્રતિભાવો સંપડાવ્યા. નવું વાચન ઝંખનારાઓથી માંડીને વિદગ્ધો સુધીના સૌ વાચકોના પત્રો મળ્યા એ બીજા અંક (ઓક્ટોબર ૨૦૧૩)માં પ્રગટ કરેલા છે. પ્રશસ્ત કવિ-ચિત્રકાર ગુલામમોહમદ શેખે લખ્યું – *Just saw the first number of 'Sanchayan'. It is well edited and quite well Concieved.* ટેકનોલોજીના જાણકાર એક લેખકે પ્રતિભાવ આપ્યો કે, 'વિશ્વસ્તરે વિકસેલી ટેકનોલોજીનો આટલો સુંદર વિનિયોગ આવકારદાયક જ નહીં, અનિવાર્ય પણ છે.'

(સદ્ગત) જયંત મેઘાણીએ લખેલું – 'ગુજરાતી વેબજગતમાં વાચનરસ પોષનારા પ્રયાસો તો થયા કરતા હોય છે પણ 'સંચયન'નો આ પહેલો જ અંક ઊંચી આશાઓ ને અપેક્ષાઓ જગાડી જનારો છે.'

○

વિવિધ પ્રયોગો કરવાની પણ મજા આવી. કશું એકવિધ ન બની જાય એની કાળજી, બલકે તકેદારી રાખી. આરંભના થોડાક અંકો પછી આપણા દિવંગત કવિઓમાંથી પસંદ કરેલા ઉત્તમ સર્જકોનાં 'કાવ્યસપ્તક' મૂક્યાં. સાથે એમનો ફોટોગ્રાફ અને એમનો ટૂંકો પણ સઘન પરિચય, જેથી વાચનના આનંદની સાથે, દસ્તાવેજ અને ઐતિહાસિક રેખાઓની ઓળખ પણ વાચકો કરી શકે. એમ, વિસ્મય અને જિજ્ઞાસાની જુગલબંધી રચાઈ. નવા વાચકોના રુચિપોષણ સાથે રુચિસંવર્ધનને મુખ્ય લક્ષ્ય રાખ્યું.

દર બે માસે 'સંચયન'ની પ્રતીક્ષા કરનાર નવવાચકો તેમ વિદગ્ધ સર્જકો-વિદ્વાનો પણ રહ્યા છે. વિદગ્ધ વાચકો-લેખકોની પ્રસન્નતા પણ પ્રેરક નીવડી. એક કવિમિત્રે તો કહ્યું કે મારું પ્રકાશિત થયેલું કાવ્ય તમે એ રીતે પુનઃપ્રકાશિત કર્યું છે કે એ નયનરમ્ય બનીને, ફરી તાજું થઈને મારી સામે આવ્યું છે.'

જે પુસ્તકમાંથી ને સામયિકમાંથી કૃતિ લીધી એનું આવરણ(cover) ને એ લેખકનો ફોટોગ્રાફ મૂક્યાં; જે લેખકની કૃતિ પસંદ કરી એ લેખકની પૂર્વસંમતિ હંમેશાં લીધી જ. લેખકમિત્રો કહે કે તમારે સંમતિ લેવાની જરૂર નહીં, ને હવે પછી કોઈ કૃતિ લો તો એની પણ મારી આગોતરી સંમતિ છે. છતાં દરવખતે સંમતિ લીધા વિના કોઈ કૃતિ મૂકી નથી. લેખકનું એટલું ગૌરવ સાચવ્યું છે.

○

અતુલ રાવલને એક વિચાર આવ્યો – ઉત્તમ વિદેશી ચિત્રકલાકારોનાં ચિત્રો વચ્ચેવચ્ચે મૂકીએ તો? Estoniaની Eiko Ojasani ચિત્રોથી શરૂ કર્યું. પછી તો Van Gogh, Australian કલાકાર Jim Tsinganosનાં ચિત્રો, Gediminas Prancheviciousની surrea paintings –એવા કલાકારોની કૃતિઓ અમે પસંદ કરી – અંકોમાં સાહિત્યકૃતિઓ વચ્ચેના અવકાશોમાં એ કલાકૃતિઓ મૂકી. સંપાદકે એમાં કલાકારપરિચય ઉમેર્યો. એ સાથે જ વિચાર થયો કે આપણા ભારતીય ને ગુજરાતી ઉત્તમ

ચિત્રકાલાકારોની ચિત્રશ્રેણી પણ મૂકીએ. રવિશંકર રાવળ, પીરાજી સાગરા, અમિત અંબાલાલ, કે જી સુબ્રહ્મણ્યનની કલાકૃતિઓ ઉપરાંત કેટલીક શિલ્પ-સ્થાપત્ય કૃતિઓ પણ મૂકી. (હા, પહેલા જ અંકમાં શેખસાહેબે કબીરસાહેબનું કરેલું ખ્યાત ચિત્ર મૂકેલું જ.)

સાહિત્યના ઈતિહાસની, કોશની, પ્રવર્તમાન સાહિત્ય-સામયિકોની ચૂંટેલી વિગતો, ભાર ન લાગે એ રીતે ને રુચિર-સુંદર લેઆઉટથી રજૂ કરી. થોડેથોડે અંતરે અંકોનું આંતરિક કલેવર બદલ્યું. વાચકોના પ્રતિભાવોમાં આ વૈવિધ્ય અને રૂપ-સમૃદ્ધિ માણ્યાનો આનંદ વ્યક્ત થતો રહ્યો. કેટલીક કોલેજો-સ્કૂલોએ મોટા પરદા પર ‘સંચયન’ને જોયું – સાહિત્યને, કલાત્મકતાને, રંગસંયોજનને માણ્યાં. વિદ્યાર્થીવાચકોનાં રસરુચિ ને સજ્જતા વધે એવા પ્રયત્નો લેખે લાગ્યા.

‘સંચયન’ એકત્રે આરંભેલી ઈ-પુસ્તક-પ્રકાશનની પ્રવૃત્તિના પ્રસારનું પણ માધ્યમ બન્યું. ‘છેલ્લાં પાનાંમાં ‘એકત્રનો ગ્રંથગુલાલ’માં નવાં પ્રકાશનોની આકર્ષક જાહેરાત-રજૂઆત થઈ.

આમ કરતાં કરતાં દસ વર્ષ વીતી ગયાં છે એનો ખ્યાલ આવ્યો! વિચાર થયો કે હવે આગળ જવું? ક્યાં સુધી જવું?

oo

હવે થોડીક પેટછૂટી વાત.

કોઈ દિશામાંથી વિપરિત પ્રતિક્રિયા આવી – ‘આ તો બધું છપાયેલું છપાય છે, અમે તો એ વાંચેલું જ છે, પછી પુનરાવર્તન શા માટે? અરે, વર્તમાન પ્રવાહને અવગણીને આમ પૂર્વપ્રકાશિત જ શા માટે રજૂ કરવાનું?’

આમ કહેનારને ખબર હશે જ Reader’s Digest શું છે, એ જાણતા જ હશે મહેન્દ્ર મેઘાણીના ‘મિલાપ’ને પણ. તો પછી સંચયનના આ રુચિ-પરિમાણોથી ભાતીગળ અને સર્વાશ્લેષી પ્રયાસને ‘છપાયેલું છાપ્યું’ એવી સપાટ સમજમાં ઢાળી દેવાનો, એમ? (‘પોલું છે તે બોલ્યું એમાં કરી તે શી કારીગરી? – એવું કહેનાર હજુ પણ છે જ!)

આટલાં બધાં મુદ્રિત ચયનો-સંપાદનો થાય છે એ શું છે? કોઈ એક સર્જકની સર્વ રચનાઓમાંથી ચૂંટેલી કૃતિઓનું ચયન કે કોઈ એક સમયની વિવિધ સર્જકોની કૃતિઓમાંથી ચૂંટેલી કૃતિઓનું ચયન – એને પણ સપાટ ભાષામાં તો ‘છપાયેલું છાપ્યું’ એમ જ કહેવાય! પરંતુ ચયન કે સંપાદન ઉત્તમને ઊંચકી આપે છે ને એથી એનું એક નવું જ રૂપ ઊપસે છે. એટલે તો ચયન-સંપાદનનો મહિમા છે. આ તો, સમગ્ર સાહિત્યને

આવરી લેતું ને એને ઉચિત સુંદરતાથી રજૂ કરતું સંચયન છે. એને માટે સરલીકરણની ને હસ્વીકરણની ભાષા?!

અને સંચયને વર્તમાન પ્રવાહને ક્યાં અવગણ્યો જ છે? બલકે એમાંથી પણ ઉત્તમનું ચયન રજૂ કર્યું છે. ગુજરાતીનાં વર્તમાન સામયિકોમાં જે અઢળક લેખન-સામગ્રી મુદ્રિત થાય છે એમાંથી આહ્લાદક ને તેજસ્વી કૃતિઓ હંમેશાં રજૂ કરી છે – ને એ સર્જકોને આ વિશિષ્ટ પુનઃપ્રકાશનનો ય પરિતોષ મળ્યો છે.

○

ધસમસતા વર્તમાન લેખન-પ્રવાહને સ્વીકારવાનાં તેમજ ખાળવાનાં ભયસ્થાનો મુદ્રિત સામયિકોના સંપાદકોએ અનુભવેલાં છે. જો એ જ સારી-નરસી, કાચી-પાકી સામગ્રી ઠલવાય, ઈ-સામયિકમાં પણ, તો વાચ્ય-સુવાચ્યની સાથે, અવાચ્યનું પ્રમાણ વધવાનું. (એ પણ હવે કદાચ જોવા મળશે!) એને બદલે ચયન-સામયિકમાં તો ખુલ્લો રહે છે સાહિત્યનો વિશાળ સમયપટ, ને એમાંથી તારવણી થઈને ઊપસી આવતાં તેજસ્વી બિંદુઓ. એનું આસ્વાદ-મૂલ્ય કદાચ વધુ નક્કર છે.

પણ બસ, હવે એક નિર્ણય તરફ જવાનું ખૂબ સરળ બની રહ્યું. ‘આગળ ક્યાં સુધી જવું?’ એ વિચારવાનું હવે રહ્યું નહીં.

બસ, અટકી જવું, અહીં જ – પ્રેમથી અને સૌ વાચકમિત્રોનો તથા મિત્ર અતુલનો આભાર માનીને...

...

દસ વર્ષ સુધી એક ગમતું કામ કર્યું – એ સમય ઓછો નથી અને એનો આનંદ પણ કંઈ ઓછો નથી. સતત કૃતિઓ શોધતા રહેવાનો, મથામણો કરવાનો પરિતોષ મળ્યો છે એ પર્યાપ્ત છે. તો, જેમ પહેલા અંકના સંપાદકીયમાં વાચકોને કહેલું – ‘સંચયન’ના પ્રવેશદ્વારે તમારું સ્વાગત’ એમ હવે રજા માગું છું. — ‘ચાલો ત્યારે, આવજો.’ નર્મદના વિશ્વાસભર્યા શબ્દો ‘યથાશક્તિ રસપાન કરાવ્યું’ આ ક્ષણે પણ યાદ આવે છે.

અલવિદા!

રમણપ્રસાદી

વાર્તા

જવું એટલે...

પારુલ ખખ્ખર

એક પત્ર આવ્યો છે આછા ગુલાબી કવરમાં, ઉતાવળ એટલી કે કશું જોયા કારવ્યા વગર જ કવર ખોલી બેઠી. અંદર જોયું તો પત્ર જ ન મળે! મોકલનાર પાસે શબ્દોની અછત હશે તેથી માત્ર ફોટો જ મોકલી દીધેલો. જોકે ફોટો હતો બોલકો તેથી દરેક પોતાની આવડત મુજબ એ ઉકેલી શકે! હું કંઈક તો ઉકેલી જ શકું તેમ હતી પણ ફોટો કોઈ અજાણ્યા માણસનો હતો. આગળ-પાછળ ફેરવીને જોયું, પણ આ વસ્તુ ઉકેલવાની કોઈ કળ જડી નહી. કોણે મોકલ્યો હશે? શું કામ મોકલ્યો હશે? ફોટામાં કોણ છે? એ ફોટો મોકલીને શું કહેવા માંગે છે? – બધું જ મોઘમ હતું. મેં કવર હાથમાં લીધું ત્યાં તો કવર પર મારા નામને બદલે કોઈ ભળતું જ નામ નીકળ્યું! અને મોકલનારનાં નામ-સરનામાની જગ્યાએ નકરાં ઓઘરાણાં! લખ્યાં બાદ ઘસીઘસીને ભૂંસી નાખ્યું હોય એવા. ‘હમને સનમ કો ખત લિખા’ ગાઈને મોકલી દેવાયેલો એ પત્ર ખોટા સરનામે પહોંચી ગયો હતો. હવે શું કરવું? શું કરી શકાય? શું કરવું જોઈએ? પ્રશ્નો ટપોટપ ઊગવા લાગ્યા. મેં કહ્યું, ‘બાપલિયા, જરા ધીરા ખમો, જેનો હશે એને પહોંચાડવાનો પૂરો પ્રયત્ન કરીશ પણ પહેલાં આ પત્રની ભાષા તો જરાક ઉકેલવા દો!’

મેં કવર એક બાજુ મૂકીને ફોટો હાથમાં લીધો. બગીચાના હીંચકા પર જઈને બેઠી. પીઠ પાછળનો તકિયો સરખો ગોઠવ્યો. જમણા પગની ઠેસ લીધી ત્યાં તો તબલાં પર થાપ વાગી, સિતાર રણઝણી અણે હીંચકાની સાંકળમાં બેઠેલી નર્તકીઓ આળસ મરડીને ઊભી થઈ. બન્ને પગ ઠેસ લેવા લાગ્યા, હિંચકાએ ગતિ પકડી અને નૃત્યાંગનાઓએ અપૂર્વ નૃત્ય આરંભ્યું. એકાદ ક્ષણ માટે મને રાજા ભોજના સિંહાસન પર બે ઠી હોઉં એવી અનુભૂતિ થઈ પણ તરત જ મેં ફોટા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કર્યું. એક સુંદર નવયુવાનનો ચહેરો કલાત્મક રીતે ઝિલાયો હતો. એ કોઈ વાહનની બારીના કાચ સાથે માથું ટેકવીને બેઠો હતો. બારીના કાચમાં એનું પ્રતિબિંબ દેખાતું હતું, વળી એ જ કાચમાંથી બહારની તરફ પસાર થઈ રહેલાં વૃક્ષો,

ખેતરો, પક્ષીઓ, રસ્તા પણ દેખાતાં હતાં. આખું દૃશ્ય સ્થિર હોવા છતાં ગતિમાન હતું. નદીનો પ્રવાહ, આકાશ અને વાદળો એ નવયુવાનના ચહેરામાં ઓગળી જતાં હતાં. આટલી સામગ્રી તો ફોટામાં જ આપેલી હતી પણ જે ન લખાયેલો પત્ર હતો એ મારે ફોટામાંથી શોધવો હતો.

ફોટા પરથી એટલું સ્પષ્ટ થતું હતું કે એ કશોક જઈ રહ્યો હતો. જઈ તો ઘણી જગ્યાએ શકાય, પણ આ જવુંથી શરૂ કરીને જવું જ છે, જવા દેવું, જવું પડવું, જઈ શકવું, જઈ ચડવું, વગેરે શબ્દયુગ્મોમાંથી આ યુવાનને શું અભિપ્રેત છે એ મારે ઉકેલવું હતું.

આવી સુંદર જગ્યા છોડીને એ શું કામ જતો હશે? કોઈએ રાજ્યાભિષેકની આગલી સવારે વનમાં મોકલ્યો હશે કે કોઈએ ખોળામાં બેસવાની ના પાડી હોવાથી એક પગે જંગલમાં તપ કરવા જતો હશે? ચોપાટમાં સર્વસ્વ હારીને અજ્ઞાતવાસ વેઠવા જતો હશે કે પછી યમની પાસે અમૃતવિદ્યા શીખવા જતો હશે? બુદ્ધ બનવા માટે મહાભિનિષ્ક્રમણ કરીને જતો હશે કે પછી સુખી માણસનું પહેરણ શોધવા જતો હશે? યમુના નદી અને કદંબ વૃક્ષની માયા છોડીને મામાને મારવા જતો હશે કે પછી ત્રણ ડગલાંમાંથી પૃથ્વી માપવા જતો હશે? આજીવન બ્રહ્મચારી રહેવાની પ્રતિજ્ઞા લઈને પિતાનાં લગ્ન નક્કી કરવા જતો હશે કે હાથમાં ફરસી લઈને પૃથ્વીને ક્ષત્રિયવિહોણી કરવા જતો હશે? એનું જવું માત્ર જવા વિશે નિર્દેશ કરતું હતું. ગંતવ્યસ્થાન વિશેની તમામ શક્યતાઓ ખુલ્લી રાખી હતી. ચારે દિશાઓ, ચારેય ખૂણાઓ અને વિરાટ આકાશ એનું સ્વાગત કરવા તત્પર હતાં પણ કાશ... એનું જવું કયા પ્રકારનું જવું છે તે જાણી શકાતું હોત!

એ શું કામ જતો હશે એ વિશે વિચાર્યા પછી તરત પ્રશ્ન થાય કે ક્યાં જતો હશે? અને બહુ રસપ્રદ જવાબો મળી આવે છે. ભણવા માટે વિદેશ જતો હોય, કમાવા માટે શહેરમાં જતો હોય, મિત્રનો સંદેશો એની પ્રિયતમાને આપવા જતો હોય, કોઈની ખબર કાઢવા જતો હોય, કોઈના બેસણામાં જતો હોય, ખેતીની ઊપજ વેચવા જતો હોય, હટાણે જતો હોય કે પછી નિરુદ્દેશ સંસારભ્રમણે નીકળ્યો હોય! એ જેમાં બેઠો છે એ વાહનનો પોતે ડ્રાઇવર પણ હોઈ શકે જે કશે જતો જ ન હોય છતાં આવ-જાવ કરતો હોય!

એનું જવું મારા મનમાં ઘૂંટાતું જતું હતું. મારા પગ લયબદ્ધ ઠેક આપી રહ્યા હતા, ઘૂંઘરીઓ ઝીણું રણકી રહી હતી, નૃત્યાંગનાઓ લાસ્ય કરી રહી હતી એ માણસ કશોક જઈ રહ્યો હોવા છતાં ફોટામાં સ્થિર હતો અને હું હીંચકા પર સ્થિર હોવા છતાં એનું ‘જવું’ શોધવા માટે રઝળપાટ કરી રહી હતી. મેં ફોટાને ધ્યાનથી જોયો. વીસ-બાવીસ વર્ષની ઉંમર હશે, ડાબી બાજુ પાડેલી પાંચી, જમણી તરફના કપાળ પર ઘસી આવેલ વાળનો જથ્થો, સોળ વર્ષની મુગ્ધતા સાચવેલી આંખો, ઘાટી ભ્રમર, ગાલ પર ફેલાયેલી દાઢી, કપાળ પર ઊપસી આવેલી ત્રણ કરચલીઓ હોઠ પર સ્મિત ન હોવા છતાં જોવો ગમે એવો ભાવ અને મહેંદી રંગના ટીશર્ટ પર ‘ગતિસ્ત્વમ્’ નું ચિત્ર... બસ આટલું જ હતું એ ફોટામાં. આટલી માહિતી પરથી કોઈના જવા વિશે કેટલુંક અને શું શું ધારી શક્ય? જોકે એક ફાયદો એ હતો કે આ તાળાની એકેય ચાવી ન હોવાથી અનેક ચાવીઓ લગાડી શકાય તેમ હતી.

એણે ક્વરમાં કશું લખીને મૂક્યું ન હતું તો શું એને લખતાં નહીં આવડતું હોય? કે પછી લખતાં-વાચતાં શીખી ગયેલા વિદ્વાન લોકોની પરીક્ષા કરવા માટે આ ગૂઢ લિપિવાળો પત્ર મોકલી આપ્યો હશે? એણે ક્વર પર જે નામ લખ્યું છે તે સ્ત્રી-પુરુષ બન્નેને લાગુ પડી શકે તેવું છે. મેં એણે નહીં લખેલાં વાક્યો વિશે ધારવાનું શરૂ કર્યું.

એને કદાચ એમ લખવું હશે કે, ‘પ્રિયે, હું જાઉં છું, આ જીવનમાં નહીં મળી શકીએ. આવતા જન્મની રાહ જોજે. અલવિદા.’

એને એમ પણ લખવું હોય કે, ‘પપ્પા, તમારા સપનાં પૂરાં કરવાની મારી લાયકાત નથી પણ જો મારાં જોયેલાં સપનાં સાચાં પડશે તો પાછો જરૂર આવીશ, નહીંતર અલવિદા.’

એને લખવું હશે કે, ‘મમ્મી, જેને તું વંશનો વારસ સમજે છે તે આ દીકરો તારા આંબાને આગળ વધારી શકે તેમ નથી. મને માફ કરજે.’

એ એમ પણ કહેતો હોય, ‘શેઠજી, તમારી પાસેથી ઉછીના લીધેલા પૈસા હું દૂધે ધોઈને પાછા વાળીશ, મારાં મા-બાપને કશું ન કહેજો. હું જીવતો રહીશ તો તમારું ઋણ ચૂકવવા અવશ્ય પાછો આવીશ.’

એ કહેવા માંગતો હોય કે, ‘મિત્ર, શરદપૂનમની રાતે તારી બહેન સાથે એક ઊજળા ભવિષ્યની ચોપાટ માંડી બેઠો છું. હું આવું ત્યાં સુધી રાહ જોજે. ન આવું તો માફ કરી દેજે.’

એ ક્યારેય ન કહી શક્યો હોત કે, ‘માસ્ટરજી, તમારો આ પ્રિય વિદ્યાર્થી આજે કબૂલાત કરે છે કે જે ખરેખર હોશિયાર ન હતો પણ ચાલાકીઓ અજમાવીને પ્રથમ નંબરે ઉત્તીર્ણ થતો રહ્યો છે.’

મારું મગજ ચકડોળે ચડવા લાગ્યું. ના...ના...આ માણસનું જવું આવાં કારણોસર તો ન જ હોઈ શકે. એણે કશો ફોડ નથી પાડ્યો એટલે કંઈ આવાં આળ ચડાવવાનો મને પરવાનો મળી જાય છે? બની શકે કે એ કોઈ મિત્રને મળવા જતો હોય, કોઈનાથી રિસાઈને જતો હોય, શહેરમાં ફિલ્મ જોવા જતો હોય કે કપડાં ખરીદવા જતો હોય. ખરીદેલાં શૂઝ બદલાવવા જતો હોય કે પછી માનતા ઉતારવા જતો હોય. શું આવાં નાનાં કારણોસર કોઈ કશે ન જઈ શકે? મેં જ મને જવાબ આપ્યો. જઈ શકે, ચોક્કસ જઈ શકે પણ આનો ચહેરો અને કપાળ પરની ત્રણ ઊપસેલી રેખાઓ કહે છે કે આ માણસ કોઈ સામાન્ય કારણસર બહાર નથી નીકળ્યો.

એનું જવું કંઈક અનોખું છે, એટલે જ તો એણે કશું લખ્યા વગર માત્ર ફોટો મોકલ્યો છે. એનું જવું હિમાલયની યાત્રા પણ હોઈ શકે, પાયલટ તરીકેની ટ્રેનિંગ પણ હોઈ શકે, એનું જવું કેલિગ્રાફી શીખવા જતા વિદ્યાર્થીનું પણ હોઈ શકે અને છૂટાછેડાના કાગળ પર સહી કરવા જવાનું પણ હોઈ શકે. એના જવાની શક્યતાના કોઈ સીમાડા નથી એ સ્કૂબા ડાઇવિંગ માટે જતો હોય કે પેરાગ્લાઇડિંગ માટે પણ જતો હોય. એ ‘નાસા’માં ઇન્ટર્વ્યૂ આપવા જતો હોય કે કોઈ ફિલ્મમાં પાત્ર ભજવવા પણ જતો હોય એ કોઈ નૃત્યશાળામાં નૃત્ય શીખવવા જતો હોય કે કોઈ કોલેજમાં લેક્ચર આપવા પણ જતો હોય. એ ટેટૂ આર્ટિસ્ટ તરીકે ડચૂટી કરવા જતો હોય કે એ પીએચ.ડીના ગાઇડ પાસે માર્ગદર્શન લેવા પણ જતો હોય. એનું જવું અસંખ્ય રસ્તા ખોલી આપે છે અને એનું જવું ફોટામાં સમાઈ જવું પણ દર્શાવે છે.

શક્ય છે કે એને કહેવામાં આવ્યું હોય, ‘નિકલ જાઓ મેરે ઘર સે, તુમહારે જૈસી નામુરાદ ઔલાદ મુઝે નહીં ચાહીયે.’ અને એ નીકળી ગયો હોય! શક્ય છે એને કહેવાયું હોય, ‘સાત પગલાં સાથે ચાલ્યાં, બહુ થયું, હવે તમારો સાથ નહીં ફાવે.’ અને એ નીકળી ગયો હોય! શક્ય છે કે એને કહેવાયું હોય, ‘આજે સારો દિવસ છે બેટા, જા...વહુને તેડી આવ.’ અને એ સારાં શુકન જોઈ નીકળી પડ્યો હોય! એવું પણ બની શકે કે ખારાપાટ જેવી ઘરની સ્ત્રીએ કહ્યું હોય, ‘જાઓ ને...શહેરના અનાથાશ્રમમાંથી એક દીકરી દત્તક લઈ આવો

ને.’ અને એ ઘરને કિલ્લોલતું કરવાના આશયથી નીકળ્યો હોય! શક્યતા એવી પણ છે કે એને મેસેજ મળ્યો હોય, ‘તમને દસ લાખની લોટરી લાગી છે, રૂબરૂ આવીને લઈ જાઓ.’ એ જઈ રહ્યો છે એ વાત પાકી છે. આમ તો એ એકલો જ છે પણ અનેક પ્રશ્નો એની સાથેસાથે ચાલી રહ્યા છે. અમુક પ્રશ્નો એની પાછળપાછળ છે તો અમુક એના રસ્તા પર થોડાથોડા અંતરે ટોળે વળીને ઊભા છે. એ કશાની પરવા કર્યા વગર નિસ્પૃહતાથી જઈ રહ્યો છે.

બની શકે કે એને પાંખો ફૂટી હોય! બની શકે કે એના પગ ગાયબ થઈ ગયા હોય! બની શકે કે એને મેઘધનુષ્યમાં રંગો ભરવા બોલાવ્યો હોય! બની શકે કે એને અપ્સરાઓના સ્વયંવરનું આમંત્રણ મળ્યું હોય! બની શકે કે એ ખભા પરના વેતાળને ફરી ઝાડ પર લટકાવવા જઈ રહ્યો હોય! બની શકે કે વર્ષોથી ઊંચકેલા કોસને દરિયામાં ફેંકવા જતો હોય! બની શકે કે એ વનમાં લાગેલા દાવાનળમાં એક અંજલી પાણી છાંટવા જતો હોય! બની શકે કે એ પર્વતમાંથી નીકળતા લાવારસમાં પોતાનો ભૂતકાળ હોમી દેવા જતો હોય! એની બાબતમાં બધું જ શક્ય છે કારણ કે એણે પોતે જ શક્યતાઓના દરવાજા ખુલ્લા રાખ્યા છે.

હું ‘જવું’ વિશે હજુ પણ વિચારતી રહેત પણ ગેટ ખૂલવાનો અવાજ આવ્યો, ડોરબેલની ચકલીઓ મીઠું ચહેકી. પગને જમીન સાથે જોડ્યા, હીંચકો ધીમો પડ્યો. સાજ વાગતાં બંધ થયાં, નૃત્યાંગનાઓએ વિસામો લીધો અને મેં મારા મિત્રને આવતા જોયા. મને બગીચામાં જોઈ એ મારી તરફ આવ્યા. સામે પાથરેલી ખુરશી પર આરામથી બેઠા અને પૂછ્યું, ‘શું કરે છે?’

‘એક ક્વર આવ્યું છે, એમાંથી પત્રને બદલે આ ફોટો નીકળ્યો છે.’ મેં ફોટો એમના તરફ લંબાવતાં કહ્યું.

‘હમ્મ.’

‘હું આ માણસના જવા વિશેની શક્યતાઓ તપાસતી હતી.’

મિત્રએ ફોટા તરફ જોતાં હસીને કહ્યું, ‘બુદ્ધ... આ પત્ર જ છે... આમાં ચોખ્ખું લખ્યું છે – ‘હું આવું છું.’”

(એતદ્ ડિસે. ૨૨)

કાવ્ય

ભડલીવાક્ય

હરીશ મીનાશ્રુ

આ બોમ્બ ઊછળીને જે કાણે ફૂટબોલ થશે,
મારા ફૂર્યા ઊડી જશે, તમારો ગોલ થશે.

દિતિના પુત્ર મિસાઈલો ઝીંકતા રહેશે
ને એટલાસનાં પાનાં ઉપર બખોલ થશે.

કે શમી વૃક્ષથી શસ્ત્રો ઉતારશે યાદ્રા,
ઘટામાં ચહકતાં વિહંગ સૌ અબોલ થશે.

કવચ વિનાની હશે કાય, કર્ણ કુંડળહીન
ને જિંદગીનો જીવલેણ તોલમોલ થશે.

બધાંયે મુણ્ડ મુગટભેર રવડશે રણમાં
ને ઇન્દ્રપ્રસ્થમાં કબંધનો કિલોલ થશે.

શ્વેત પારેવું ફંગોળાશે શ્યામ પથ્થર થૈ,
પ્રશાંતિ ઝંખતી હથેળીઓ ગિલોલ થશે.

પરોઢે ખૂલશે અખબારની જાસાયિદ્દી,
દશે દિશેથી ગમે ત્યારે હલ્લાબોલ થશે.

સખીદાતાર બધા આલશે ચપટી બાડુદ,
ફફડતા દેશનો નકશો કદી કશકોલ થશે.

પછી ઇતિહાસ એની નોંધ અછડતી લેશે,
એક પરપોટો ફૂલતો જશે, ઢમઢોલ થશે.

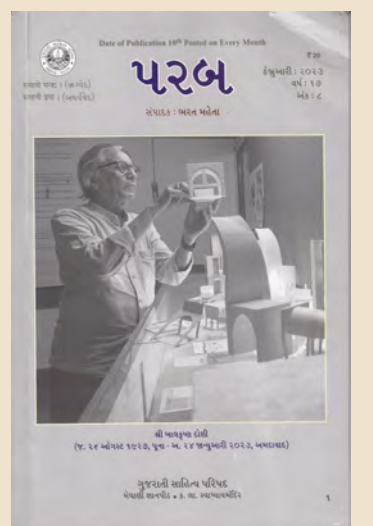
વિશ્વ આખામાં આણ (ષં)ઢની જ વર્તાશે,
કદી એ ઢેલ થશે, ઢાલ થશે, ઢોલ થશે.

લોહીનાં વ્હેણ ભારોભાર વરસશે આંસુ,
બીજી તો શી રીતે આ ત્રાજવું સમતોલ થશે.

છેદ આકાશમાં એવાં તો પડશે હે લાઠા,
કવિનો શબ્દ ફરી સાવ કાણી ડોલ થશે.

બની જવાનો આ કક્કો જ કારતૂસ પછી,
તકાશે તંગ બની પેન ને પિસ્તોલ થશે.

(પરબ, ફેબ્રુઆરી, ૨૦૨૩)

આપણાં ગાયક પંખી ૨ : શોબિગી(Iora)

પ્રવીણ સરવૈયા

આપણે જાણીએ છીએ કે ભારે વસ્તીવધારો તેમજ ઉદ્યોગીકરણને લઈને કેટલાંક પક્ષીઓનાં પ્રજનનસ્થળો છીનવાઈ ગયાં છે અથવા અસલામત બન્યાં છે. જાજરમાન પક્ષી મોર કુદરતી સ્થળના બદલે મકાનોનાં છાપરાં, અગાસી તથા પતરાના છાપરાને પ્રજનન સ્થળ બનાવી રહ્યો છે. આ માટે પ્રકૃતિપ્રેમીઓ જાગૃતિ દાખવી રહ્યાં છે. સાથે જનમાનસમાં પણ જાગૃતિની જરૂર છે. કેટલાંક સામાન્ય પક્ષીઓની સંખ્યા પણ દિન-પ્રતિદિન ઘટી રહી છે, આ બાબત ઘણી ચિંતાજનક છે.

ચકલી તથા તેના જેવડાં નાનાં કદનાં પક્ષીઓ પણ હમણાંથી બહુ ઓછાં દેખાઈ રહ્યાનાં રોદણાં જ્યાંત્યાં સંભળાઈ રહ્યાં છે. આવું નાના કદનું રૂપાળું પંખી આપણે ત્યાં છે, એનું નામ છે: શોબિગી...

શોબિગી કે શોબિંગા ચળકતા કાજળ જેવા કાળા અને પીળા રંગનું ચકલીના કદનું પંખી છે. શોબિગી જોડીમાં રહે છે. માદાનો રંગ નરના રંગ કરતાં જુદો છે. માદા લીલાશ પડતા પીળા રંગની છે અને પાંખમાં સફેદ પટ્ટા ધરાવે છે. પ્રજનનઋતુ સિવાયના સમયમાં નર પણ માદા જેવો લાગે છે. તે માત્ર પૂંછડીમાં ઘેરો કાળો રંગ જાળવી રાખે છે. બાકીના બધા રંગો માદા જેવા હોય છે. નરનાં માથું, પીઠ, પાંખો અને પૂંછડી ઘેરા કાળા રંગનાં છે તેમજ ચાંચ નીચેથી ગળું, છાતી, પેડુ – બધું જ સુંદર ઘેરો પીળો રંગ ધરાવે છે. બંનેની પૂંછડી ચકલીની પેઠે લાંબી નહીં પણ ટૂંકી છે. ચાંચ તથા પગ સલેટિયા વાદળી જેવા રંગનાં છે.

શોબિગીનું ગાન ઘણું મીઠું છે. તે મીઠી સિસોટી વગાડીને ‘ચિપુ ચિ’ એવો અવાજ કરે છે. આ અવાજથી નર-માદા બંને સંપર્કમાં રહે છે. તેની એક મધુર લાંબી સિસોટીમાં ‘શૌ-બિ-ગી’ એવો શબ્દ સંભળાય છે, તેથી ગુજરાતી અને હિન્દીમાં તેનું નામ ‘શોબિગી’ પડેલ હશે. શોબિગીનું પાંચપદી ગાન પણ પક્ષીપ્રેમીઓમાં ઘણું પ્રખ્યાત છે.

શોભિગી વૃક્ષચારી અને જીવાતભક્ષી પંખી છે. બાગ-બગીચામાં તેમજ ઘટાદાર વૃક્ષોમાં તે જોવા મળે છે. આછા પાનખર જંગલમાં પણ તેની હાજરી હોય છે. ઘટાદાર વૃક્ષોમાંથી ઇંચળો અને જીવડાં પકડવા શોભિગીની જોડી ઊડાઊડ કરતી હોય છે. માળાની ઋતુમાં નર સુંદર અને આકર્ષક નખરાં કરે છે. તે વૃક્ષની ડાળી પરથી સીધો ઊંડો ઊડીને ત્યાંથી ગોળ-ગોળ ફરતો નીચે ઊતરે અને મોર કળા કરે એમ પૂંછડીનાં પીંછાં પહોળાં કરે છે. શોભિગીના માળાની ઋતુ ચૈત્રથી અષાઠ સુધીની છે. માળો કૂંણું ઘાસ, પાતળી નરમ સાંઠી, મૂળિયાના રેસા વગેરેનો ગોળ વાટકી જેવો બનાવેલો હોય છે. માળાની બહાર પ્લાસ્ટર કર્યું હોય તેમ કરોળિયાનાં જાળાંથી બરાબર છાંદીને મજબૂત કરે છે. માળો ઝાડની ડાળી પર કે બે ડાળીની ખાંચમાં ગોઠવે છે. એમાં બેથી ચાર લીલાશ પડતાં સફેદ અને કાળાશ પડતી રેખાઓવાળાં ઈંડાં મૂકે છે. માળો બનાવવાથી માંડીને ઈંડાં સેવવા તથા બચ્ચાંને ખોરાક પૂરો પાડવા સુધીની કામગીરીમાં નર માદાને બરાબર મદદ કરે છે.

શોભિગીની બીજી એક જાત કચ્છ, રાજસ્થાન, મધ્યપ્રદેશ વગેરે પ્રદેશોમાં જોવા મળે છે. તે ‘માર્શલનો શોભિગા’ તરીકે ઓળખાય છે.

શોભિગી આપણું કાયમી રહેનારું, મીઠાબોલું, અને રૂપાળું પંખી છે. ગમે તે સ્થળે અચાનક એ જોવા મળી જાય છે. નજર સતેજ રાખીને જોજો ક્યારેક.

(કુમાર, જાન્યુ. ૨૩)

કાવ્ય

ન પળાયેલા વાયદા

બકુલ ટેલર

ન પળાયેલા વાયદા

મારી શરીરમાં કળતર બની ઊતરી આવે છે.

અંગૂઠાથી ભોંય કોતરતો ઇચ્છું છું

– હવે કાયમી રાત ઊતરી આવે

અંધ સમુદ્ર તળે હું ડૂબી જાઉં

મારી આંખો સુકકી થઈ ખરી પડે

હું મારી પૃથ્વી શોધું છું જેમાં એકલો ચાલી શકું

મારામાં અગ્નિ પ્રગટે ને રાખ થઈ જાઉં!

ન પળાતા વાયદા શરીરમાં ગાંઠ બને છે

ક્યાંય કશું સોરવતું નથી

હું મારામાં નિદ્રાવિહીન જાગ્યા કરું છું

ઓ રાત, તારામાં મને ઓગાળી દે!

મારું મનુષ્યત્વ અધૂરું છે

અધૂરું છે આકાશ, અધૂરાં તારા-નક્ષત્ર

ન પળાયેલા વાયદા મને અધૂરો કરે છે

મારા ઊંકાયેલા પગ માટે જાગ્યા નથી

અધૂરી પૃથ્વી પર.

(નવનીત સમર્પણ, ફેબ્રુ. ૨૩)

કાવ્ય

ગમે શિયાળુ તડકો

ચંદ્રકાન્ત શેઠ

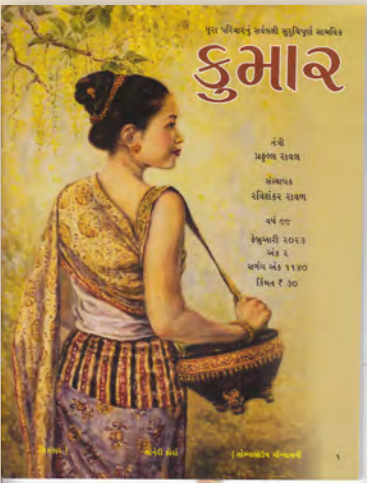
ગમે શિયાળુ તડકો,
લાડુ સાથે ગરમ દાળનો જેવો હોય સબડકો!

કેલાસેથી શિવના તપની ઉષ્મા સ્પર્શે જાણે!
માતાની છાતીની હૂંફ શું તનમન બંને માણે!
સૂરજ શિયાળે અચ્છો લડકો! રમીએ અડકોદડકો!

ચંદન જેમ ઉનાળે, તડકો ગમતો એમ શિયાળે!
ઠંડીને વળગીને તડકો મલકે વ્હાલે વ્હાલે!
શરારતી થઈ તડકો કેવો મને ભેટવા અડક્યો!

શિયાળાની ડોકે સગડી તડકો લાગે એવો!
ફૂલ ખીલવી શૈશવ-ગાલે તડકો મલકે કેવો!
શેડકડું દૂધ પીવા અહીં શું આવ્યો છો ફક્કડ કો!

‘કુમાર’ ૧૧૪૦ : ફેબ્રુઆરી ૨૦૨૩

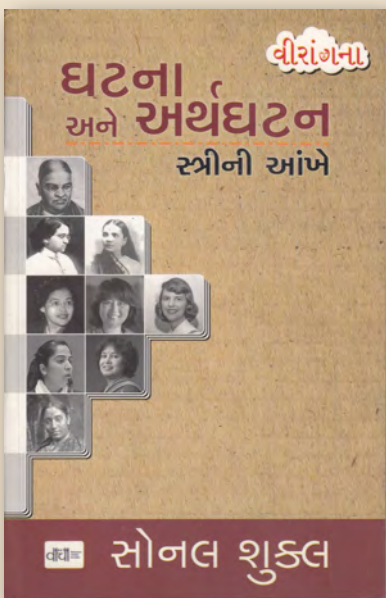
શ્યામવર્ણી અમેરિકન વીરાંગનાઓને સલામ

સોનલ શુક્લ

રોઝા પાર્ક્સ નામની એક અશ્વેત અમેરિકને ઊભા થઈને પોતાની બેઠક બસના એક ગોરા પ્રવાસીને આપી દેવાની ના પાડી અને એક શાંત ક્રાંતિનો પ્રારંભ થયો. અમેરિકન સિવિલ રાઈટ્સ - નાગરિક અધિકારનું આધુનિક આંદોલન અહીંથી શરૂ થાય છે. સાલ ૧૯૫૫ની હતી. સ્થળ આલાબામા રાજ્યમાં મોન્ટેગોમારી નામનું શહેર. આગળ જતાં આ આંદોલનને માર્ટિન લ્યુથર કિંગ જુનિયરનું નેતૃત્વ પ્રાપ્ત થવાનું હતું. આ આંદોલનને દેશદેશાવર ના નેતાઓ, લેખકો અને કલાકારોનો સાથ મળવાનો હતો, પણ તે અગાઉ તો દક્ષિણનાં રાજ્યોમાં વસતાં અશ્વેત વર્ણનાં લોકોએ અનેક હુલ્લડો અને હિંસાચારનો સામનો કરવાનો હજી બાકી હતો. રોઝા પાર્ક્સની દૃઢતાએ શરૂ કરેલા આંદોલનના ઇતિહાસમાં આજે અમેરિકાની બહાર કે શ્યામવર્ણી પ્રજાના વિશેષ અભ્યાસીઓ સિવાય ભાગ્યે જ કોઈને આ સ્ત્રીનું નામ યાદ હશે.

ફેબ્રુઆરી માસ અમેરિકામાં શ્યામવર્ણી પ્રજાના ઇતિહાસનો માસ ગણાય છે. આ પ્રસંગે મુંબઈમાં યુ.એસ.આઈ.એસ. અને બીજી સંસ્થાઓ દ્વારા પંચોતેર અગ્રેસર અશ્વેત મહિલાઓની તસવીરોના પ્રદર્શનનું નરિમાન પોઈન્ટ પર નેશનલ સેન્ટર ફોર ધ પરફોર્મિંગ આર્ટ્સના પ્રાંગણમાં આવેલી પિરામલ ગેલરીમાં આયોજન કર્યું છે. ૨૪ ફેબ્રુઆરીથી ૭ માર્ચ સુધી રોજ સવારે ૧૧થી સાંજે ૭ સુધી અદ્ભુત અને વેધક વ્યક્તિત્વને ઝીલતી આ તસવીરો જોઈ શકાશે. અહીં તસવીરો માનવપ્રતિકૃતિઓ નહીં પણ કલાકૃતિઓ તરીકે આપણી સમક્ષ આવે છે. બ્રાયન લેંકર નામના એક શ્વેતવર્ણી યુવાને એકથી એક ચડિયાતી શ્યામવર્ણી મહિલાઓને એમને ઘરે, રસોડામાં અને કાર્યસ્થળે મળીને એમની સાથે વાતો કરી, ઈન્ટરવ્યૂ લીધા અને ફોટા પાડ્યા. અમેરિકામાં પરિવર્તન આણનાર આ મહિલાઓને એણે એવી છબીઓમાં મઢી લીધી છે કે, પછી એ મહિલાઓના પોતાના વક્તવ્યમાંથી લીધેલી થોડી પંક્તિઓ, થોડા પરિચ્છેદો દ્વારા એમના જીવનનો ચિતાર ખડો થાય, આ જીવનનાં મહત્ત્વનાં પાસાં તરી આવે અને કોઈ પણ અન્ય કલાસર્જનની જેમ એ આપણી ભાવનાઓ જગાવે, ચિત્તને

ઝણઝણાવે. બ્રાયન પાર્કરના પુસ્તકનું નામ છે: I Dream a World - હું એક વિશ્વનું સ્વપ્ન જોઉં છું. પ્રદર્શનનું નામ પણ એ જ રખાયું છે. પુસ્તકમાં સામાજિક, સાહિત્યિક તેમજ શૈક્ષણિક, રાજકીય એવી દરેક કક્ષાએ ઝઝૂમીને ઉપર આવેલી મહિલાઓની વાત છે. કોઈએ રમતવીર તરીકે નામ કાઢ્યું છે, તો કોઈએ નૃત્યાંગના તરીકે. કોઈએ અશક્ય લાગતી પરિસ્થિતિમાં અશ્વેત બાળકો માટે શાળા ચલાવી છે, તો કોઈએ અશ્વેત પ્રજાના મતદાર સંઘો ઊભા કર્યા છે, પોતાની શક્તિનો પરચો આપીને કોઈકોઈ સ્ત્રીઓ નગરપતિ બની છે, સાંસદ બની છે, યુનિવર્સિટીની અધ્યક્ષ બની છે અને આ પ્રક્રિયામાં તેઓ કાળી મહિલાઓનો દરજ્જો વધારી રહી છે. એમની દુનિયા બદલાય તે માટેનાં સપનાં ઘડી રહી છે.

ઈતિહાસમાં અમુક ક્રાંતિકારી પળ આવે છે. આ પળ ઝડપી લેવાની હોય, એ સમય સાચવી લેવાનો હોય. નસીબદારો આ કામમાં કાર્યરત બને છે બની શકે છે. રોઝા પાર્ક્સ આમ તો રોજની જેમ જ થાકીપાકી ઘરે જતી હતી. દક્ષિણનાં રાજ્યો અમેરિકામાં પાકી રંગભેદ નીતિ જાળવતાં હતાં ગુલામો નેવું વર્ષથી મુક્ત થયેલા, પણ અશ્વેત પ્રજાને જાહેર બગીચા, શાળાઓ કે મનોરંજનનાં સ્થળોમાં જવાનો હક નહોતો. એમને મતાધિકાર હતો, પણ તેમની મતદાર તરીકે નોંધણી નહોતી થતી. બસ અને ટ્રેનમાં એમને બેસવાની જગ્યા ઓછી અને ગોરાઓની પાછળ હતી. બસમાં ગોરા આવે તો તેમણે ત્યાં પણ જગ્યા આપવી પડે.

એક વખત બન્યું એવું કે રોઝા પાર્ક્સ બેઠેલી હતી. એ ચડી ત્યારે એક જ સીટ ખાલી હતી. એક કાળો માણસ ઊભેલો હતો. બે જણ બેસે એવી સીટ હતી. બંને બેઠાં. પછી ગોરાઓ ચડ્યા. એમાં એકને જગ્યા ન મળી. આ બંને ઊઠ્યાં જ નહીં. ડ્રાઈવરે ધમકી આપી પછી પેલો અશ્વેત ભાઈ તો ઊઠી ગયો પણ બાઈ ના ઊઠી. ડ્રાઈવરે પોલીસને બોલાવવાની ધમકી આપી તો એ કહે કે ભલે. પોલીસે આવીને એને સમજાવી પણ તોય ના ઊઠી એટલે એની ધર પકડ થઈ.

રોઝા પાર્ક્સ જામીન પર છૂટી તો ખરી, પણ એણે નક્કી કરી લીધું કે હવે કોઈ વાર રંગભેદી બસમાં ચડવું નહીં. આ ક્રિસ્સા દ્વારા રંગભેદી પ્રવાસ પ્રથાને પડકારવાની હતી. એ કહે છે કે, બીજા લોકોને પોતે કોઈ ફરજ નહોતી પાડી. એ સૌને પણ થતું જ હશે કે, આ પ્રથા બહુ ત્રાસદાયક છે, નહીં તો એની ધરપકડ બાદ સેંકડો ને હજારો અશ્વેત નાગરિકો બસોનો બહિષ્કાર કરવા ન નીકળી પડે. તડકો હોય કે વરસાદ, ઠંડી હોય કે ગરમી પણ એકએક અશ્વેત નાગરિકે આલાબામામાં અહીં ચાલતાં જવાનું પસંદ કર્યું અને આ બહિષ્કાર લગભગ પૂરા બાર મહિના ચાલ્યો. બસ નહીં એટલે નહીં. બસમાં નહીં જ જવાનું. સત્તાનાં સૂત્રો સંભાળનારા દાંતમાં આંગળાં નાખી ગયા. દેશપરદેશથી છાપાં ને ટીવીવાળા દોડતા આલાબામા આવ્યા. બધે સમાચાર છપાયા, ઈન્ટરવ્યૂ લેવાયા, પણ અશ્વેત અમેરિકનો ચાલતા જ રહ્યા. અશ્વેત ટેક્સીમાલિકો બસટિકિટના ભાવે પોતાના લોકોને લઈ જવા લાગ્યા. જે કોઈ અશ્વેત નાગરિક પાસે જેવીતેવી પણ મોટરગાડી હતી તેમાં બને તેટલાને ભરીને એ લોકો લઈ જતા. એક, બે, ત્રણ, ચાર કરતાં ત્રણસો દિવસ વીતી ગયા, પણ અશ્વેત નાગરિકોની દૃઢતા અને એકતા તૂટ્યાં નહીં.

અશ્વેત પ્રજા માટે ચર્ચ બહુ જ મહત્ત્વની સંસ્થા છે. ચર્ચમાં મિટિંગો ભરાતી, જાહેર પ્રાર્થનાઓ થતી, લોકો ઈશ્વરની સ્તુતિ ગાતા અને પેટ્રોલ, ટાયર વગેરે મોટરમાલિકોને લઈ આપવા પૈસા ભેગા કરતા. ક્યારેક મજાક પણ

થતી. એક ગોરાએ અશ્વેત રસોઈયણને રજા આપી દીધી, કારણ કે એણે બહિષ્કારમાં ભાગ લીધો હતો. ગોરાની પત્ની ચિડાઈ ગઈ ને કહે કે જા, એને પાછી લઈ આવ, નહીં તો અહીં તારો જ બહિષ્કાર થઈ જશે. અશ્વેત પ્રજાની દૃઢતામાં રંગભેદીઓને તોરીલાપણું દેખાતું હતું, પણ બીજી બાજુએ કામવાળાં સમયસર આવે એટલે ઘણા પોતે જ એમને મોટર લઈ તેડી લાવતા. રોઝા પાર્કસ કહે છે કે બધા આ બહિષ્કારમાં ભળી ગયા એટલે જાણે કે એના પર થી એક મોટો બધો બોજ ઊતરી ગયો. એને થયું કે, આ પોતાની એકલતાની ઈચ્છા નહીં, પણ એક આખી પ્રજાની ચાહના છે, મુક્તિ માટેનો આગ્રહ ઉચિત જ છે. અંતે, બસમાંથી રંગભેદી અસમાનતા દૂર કરવી જ પડી. વીસમી સદીના અમેરિકન નાગરિક અધિકાર આંદોલનમાં આ એક મોટું સોપાન હતું.

રોઝા પાર્કસથી શરૂ થઈ આ ચિત્રકથા. એલિસ વોકર અને ટોની મોરીસન જેવી વિખ્યાત લેખિકાઓ કે એંજેલા ડેવિસ જેવી આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિ પામેલી અને ચર્ચા જગવી ગયેલી ક્રાંતિકારીની વાત તો છે જ, પણ જોડેજોડે અશ્વેત મહિલા રમતવીરો, રાજકારણીઓ વગેરેનો પણ અગાઉ ઉલ્લેખ કર્યો તેમ સમાવેશ થયેલો છે.

આ પુસ્તકમાં આમુખ બહુમુખી પ્રતિભા ધરાવતી કલાકાર લેખિકા માયા એંજેલુએ લખ્યું છે. અમેરિકન રાષ્ટ્રપ્રમુખ બિક કિલન્ટનની શપથવિધિનો કાર્યક્રમ જેમણે ટી.વી. પર બી.બી.સી.ની ચેનલ પર જોયો હશે તેમણે માયા એંજેલુનું કાવ્યપઠન સાંભળ્યું હશે. આ પ્રસંગે ક્યડાયેલી જાતિઓને કેન્દ્રમાં રાખી એમણે ખાસ વિધાન કરતું કાવ્ય લખેલું. પુસ્તક – પ્રદર્શન – પ્રકલ્પના આમુખમાં એ કહે છે "અશ્વેત સ્ત્રીઓના પૂર્વજોને ૧૬૧૮ની સાલથી માંડીને અમેરિકા લઈ આવવામાં આવેલા. આ સ્ત્રીઓ એવી ભયંકર અને ગલીચ કૂરતાઓયુક્ત પરિસ્થિતિઓમાં જીવેલી કે એમણે પોતાની જાતને ફરીથી ખોળવી પડી. એમણે પોતાની અંદર જ સંરક્ષણ અને ગૌરવ શોધવાં પડ્યાં. એમ ન હોત, તો તેઓ યાતનામુક્ત જિંદગીઓ જીવી શકી ન હોત. ... આવી ભઠ્ઠીઓમાં જિવાયેલી જિંદગીઓ યા તો ઓગળીને નષ્ટ પામે છે યા તો પછી સજ્જડ અને મજબૂત ધાતુમાં પરિણમે છે." અત્યાર સુધી જાડીપાડી આયાઓ, વેશ્યાઓ કે માતૃસત્તાક મહિલાઓ તરીકે જ એમને બીબાંઢાળ સ્વરૂપે ચીતરવામાં આવી છે; જેમાંથી છટકી જઈને આ વીરાંગનાઓએ સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરી છે અને બ્રાયન લેંકર જેવા તસવીરકારને આ બીબાંની બહારના ચહેરા જોવાનું અને કેમેરાથી ઝડપી લેવાનું સદ્ભાગ્ય મળ્યું છે.

(ઘટના અને અર્થઘટન, ૨૦૨૨)

માપ

નવકાંત બરુઆ, અનુ. યોગેશ વૈદ્ય

રોંઢો થઈ ગયો છે

તો ચાલો દરજીને ત્યાં જઈને માપ લેવડાવીએ.

માપ લેવડાવીએ ગળાનાં, છાતીનાં, હાથ અને બાવડાંનાં,

માપ હથેળીનાં અને હૈયાનાં,

માપ આપીશું આપણે આંતરડાંનાં,

મૂત્રાશયનાં અને પિત્તાશયનાં,

આપણા અંતઃસ્નાવનાં માપ દઈએ અને માપ દઈએ
અનુરાગનાં

ચલો જિંદગીનાં માપ આપીએ

ફલાણાનાં અને ઢીકણાનાં માપ આપીએ

ફક્ત માપ જ આપીએ

લૂગડાં સિવડાવવાનું તો આપણે છે...ક પછીથી વિચારીશું

અત્યારે ફક્ત માપ આપીએ.

આપણે ફક્ત ગણતરી જ માંડી શકીએ

આપણે નોંધીએ કે

આપઘાતો થાય છે લાગઠ

આપણે અક્ષરોની ગણતરી કરી બતાવીએ ભાષણોમાંથી
કે અરબસ્તાનમાં વસતા ખ્રિસ્તીઓની વસ્તીનો આંક
આપીએ.

ફક્ત માપ જ આપીએ.

કપડાં સિવડાવવાનું તો આપણે પછીથી વિચારશું.

તે પણ કેવળ વિચારશું જ.

આપણા પછી

કોઈનાં નવાં માપ આવશે

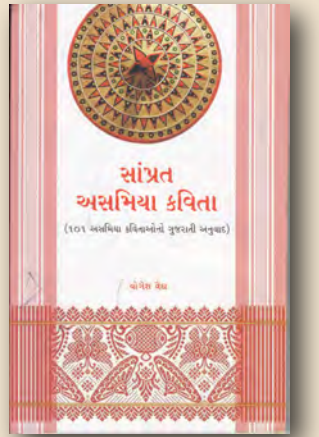
કહેશે કે આપણાં માપ ખોટાં લેવાયાં હતાં

નવાં નક્કોર માપ લેશે તેઓ.

ફક્ત માપ જ લેશે.

તો, કોઈ ક્યારે સીવશે

માણસને બંધબેસતું કપડું ભલા?

(પ્રદીપ આચાર્યના અંગ્રેજી અનુવાદ પરથી;
સાંપ્રત અસમિયા કવિતા, ૧૦૧અનુવાદો, ૨૦૨૩)

અર્ધ ચક્રાવો લેતું આકાશ (ખંડ ૧, પ્ર. ૭)

યોગેશ જોષી

એમ્બ્યુલન્સ પૂરઝડપે દોડતી હતી કરમસદ ભણી. હવે આજુબાજુ કોઈ ઓળા નહોતા, એનો અણસાર સુધ્યાં નહોતો. 'સ્થિતિ' રહી ગઈ હતી છેક પાછળ, સોસાયટીને ઝાંપે; હવે હતી કેવળ 'ગતિ.'

રાતે તો દવાની ખાસ અસર ન'તી થઈ પણ પરોઢિયે લીધેલી બે ડોલોની કંઈક અસર થવા માંડી હતી. તાવ જરી ઓછો થયો હોય એવું લાગતું હતું.

આંખો મીંચી, સ્ટ્રેચર પર ઊંડા શ્વાસ લેતો હતો ત્યાં મોટ્ટેથી મોબાઇલ-રિંગ વાગી. ડ્રાઇવરનો ભારે અવાજ (લગભગ કાદરખાન જેવો) કાને પડ્યો.

‘બોલો, સાહેબ’

‘... ...’

‘બધી વ્યવસ્થા થઈ જશે, સાહેબ; ચિંતા ના કરો. મરણ દવાખાને થયું સ ક ઘેર?’

‘... ...’

‘તો ઘરે અમારા મોંઝાહ આવી જશે. બોડી પેક કરવાના રૂપિયા...’

‘... ...’

‘પીપી(ઈ)કીટ પેરી ઘરના કોઈ માણસો કાંધ આપવાના સ?’

‘... ...’

‘તો એ ચાર મોંઝાહનીય વ્યવસ્થા થઈ જશે. એના રૂપિયા ... થશે.’

‘... ...’

‘ના સાહેબ, નોં પોહાય; જીવનૂઅ જોખમે અમારા મોંઝાહ આવ સ. મોટા ભાગના તો આવા કોંમમાં ના પાડઅ સ. પીપી(ઈ) કીટ તો મળી રે, પણ બોડી પેક કરવા માટ્રઅનું જાડું પ્લાસ્ટિક મળતું નથી, એ બઉ મૂંઘું આવઅ સ.’

‘બોડી ભારે સ ક મીડિયમ?’

‘... ...’

‘તો એ પ્રમોંણે મોંણહ મોકલીએ.’

‘... ...’

‘તમાર બીજે તપાસ કરી ભાવ પૂછવો હોય તો પૂછી જુઓ, સાહેબ. તમનં વ્યાજબી જ કીધા સ. બોડી પેક કરવાના રૂ. ...; ચાર મોંણહ કોંધ આપઅ ઇના ...; એ ચાર મોંણહની પીપી(ઇ)કીટેય અમાર લાબ્બી પડઅ નં? નં સેનેટાઇઝર-એ બી લાબ્બો પડઅ... કોંમમોં તમાર જોવું નીં પડઅ સાહેબ; નં સમશોંન લઈ જવાના રૂ. ...’

ડ્રાઇવરનો અવાજ બંધ થઈ ગયો. થયું, હિનાનાં રૂંવાડાં ઊભાં થઈ ગયાં હશે. હું શાંતિથી સ્ટ્રેચર પર પડ્યો રહ્યો – કપરા સમયની લીલા સાંભળતો; આંખો મીંચી શ્વાસ જોવા કરતો.

ફરી ડ્રાઇવરનો અવાજ –

‘એક બોડી પેક કરી, અંતિમવિધિનું કોંમ આયુ સ. તું ક્યોં સ અત્યારે? બસ, તો બીજા તૈણનં પકડ. મીં પોંચસો વધાર કીધા. આટલા રૂપિયામોંય ઇમનં કોઈ બીજું મળશે નંઈ. મું તો અત્યાર પેશન્ટનં લઈનં કરમસદ જઈ સું. ના, મારઅ હજી વાર લાગશે. હજી હમણોં જ વાતરક વટાવી. નંઈતર મું જ આઈ જાત.’

પછી ડ્રાઇવર સામે છેડે હતો એને સમજાવતો હતો – પીપીઈ કીટ ક્યાંથી લેવાની, ડેડ-બોડી પેક કરવાનું જાડું પ્લાસ્ટિક તથા અન્ય સામગ્રી ક્યાં ક્યાંથી લેવાની. સેનેટાઇઝર-એનું મટિરિયલ ક્યાં સસ્તું પડશે વગેરે.

પછી ચૂપકીદી.

ડ્રાઇવરના મુખે ‘વાતરક’ કાને પડતાં રાજેન્દ્ર શાહ યાદ આવ્યા (‘વાતરક વ્હેણમાં નઈ’તી મોરી સૈયર/વાતરક વ્હેણમાં નઈ’તી રે લોલ’)

સ્ટ્રેચર પર સૂતાંસૂતાં થયું, ‘વાતરક’ગઈ ને બારીમાંથી એનુંચળકતું વહેણ નીરખ્યું નહીં. કંઈ નહીં, પાછો ફરીશ ત્યારે યાદ રાખીને જોઈશ.

ફરી ડ્રાઇવરનો ફોન મોટ્ટેથી રણક્યો. —

‘હા સાહેબ, ચિંતા નોં કરો. બધો સોમોંન લઈનં મોંણહો આઈ જશે.’

‘અનં બોડી કાઢ્યા કેડી આખું ઘર સેનેટાઇઝ કરાબ્બુ હોય તો કેજો. વ્યાજબી ભાવમોં વ્યવસ્થા કરી આપે.’

(અરે! આ ડ્રાઇવર તો ખરો ઓલરાઉન્ડર છે! એના ધંધામાં તો ભારે તેજી આવી છે! – શેરબજાર જેવી! એનો ચહેરો તો દેખાતો નથી, પણ આ તેજીનું નૂર એના અવાજમાં પરખાય છે.)

‘બોડી’નું આ કામ એણે એના માણસોને ભળાવ્યું. ત્યાં ફરી રિંગ વાગી. ફરી ડ્રાઇવરનો ભારે અવાજ કાને પડ્યો –

‘સાહેબ, મોંણહ નેંકળી ગ્યા સ; તમારા ઘેર આઈ જશે, ચિંતા નોં કરો, સાહેબ.’

થોડી ક્ષણ ચૂપકીદી. પછી ડ્રાઇવરનો અવાજ –

‘મોંડમ, અવઅ રસ્તો બતાવજો.’

‘હું ગૂગલ-મેપમાં મૂકી દઉં.’ હિના.

‘સાતસો મીટર પછી ડાબી બાજુ.’

થોડી ક્ષણ ચૂપકીદી.

‘હવે પાંચસો મીટર પછી જમણી બાજુ.’

હિના રસ્તો બતાવતી રહી.

થોડી વાર પછી એમ્બ્યુલન્સ ધીમી પડી ને હોસ્પિટલના દરવાજા પાસે ઊભી રહી. નીચે ઊતરી ડ્રાઇવરે દરવાજો ખોલ્યો. હિના ઊતરી, ડ્રાઇવરને કહ્યું –

‘મૌલિકભાઈ તમને ઓનલાઇન પેમેન્ટ કરી દેશે.’

‘કશો વોંધો નંઈ મેડમ.’

‘હાયવીનં ઊતરો, દાદા.’

હું નીચે ઊતર્યો.

(હા...શ, ચાલો; હોસ્પિટલ સુધી હેમખેમ પહોંચી ગયા, હવે ચિંતા નહીં.)

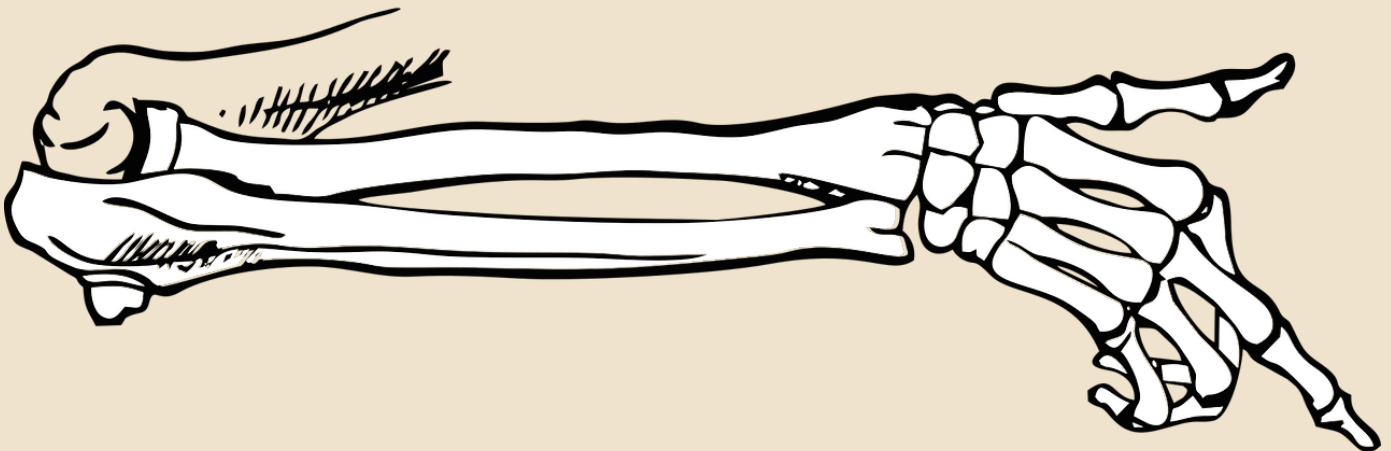
‘લાવો, મેડમ; સોમોન હું લઈ લઉં.’

પોતાને ક્યાંક ચેપ લાગશે ને કોરોના થઈ જશે તો? – એવી જરીકે બીક લાગતી નહોતી ડ્રાઇવરને.

સામાન લઈ ડ્રાઇવર અંદર આવ્યો. સામે ઘણી બધી ખુરશીઓ હતી. એમાં સામાન મૂક્યો.

પછી ડ્રાઇવર ચાલ્યો – એની એમ્બ્યુલન્સ ભણી, હળવી સીટી વગડતો, સીટીમાં કોઈ ગીત ગણગણતો...

(અર્ધ ચકરાવો લેતું આકાશ, ૨૦૨૩)

મકરંદ દવે (૧૯૨૨-૨૦૦૫)

અદીઠો સંગ્રાથ

ડગલું માંડું હું અવકાશમાં
જોઉં નીચે હરિવરનો હાથ,
અજંપાની સદા સૂની શેરીએ
ગાતો આવે અદીઠો સંગ્રાથ. –

ભયની કાયાને ભુજા નથી,
નથી વળી સંશયને પાંખ,
ભરોસે ચાલ્યા જે અનભે રંગમાં,
ફૂટી એને રૂંવે રૂંવે આંખ;
જાગીને જોઉં તો કોઈ નથી એકલું.–

ઊંઘતાને માથે ઓળો મોતનો,
ઊંઘતાને પાથે જગની જેલ,
આઘાતે ભાંગે છે કોઈ અહીં ભોગળો,
અને આંસુડે વાવે છે અમરવેલ;
જાગીને જોઉં તો કોઈ નથી એકલું.

(સંગ્રાથ, ૧૯૬૮, પૃ. ૧૧૦)

ગઝલની ખેતી એટલી બધી થવા માંડી છે, કે...

ગઝલને જ વરેલું દ્વિમાસિક શરૂ કરવું આમ તો સહેલું છે, અને છતાં એટલું જ દુષ્કર સાહસ છે. ગઝલની ખેતી આપણે ત્યાં એટલી થવા માંડી છે કે એ દ્વિમાસિકનો કોઠાર ભરાતાં વાર ન લાગે. પણ જેને સંઘરી રાખવાનું મન થાય એવી ગુણવત્તા ધરાવતી ગઝલ જૂજ જોવા મળે છે. ઢગલોએક ગઝલ લઈ ચાળવા બેસીએ ત્યારે મનમાં વસી જાય એવી માંડ ખોબોએક ગઝલ મળે તો મળે. અને તેમાંથી પણ થોડા શે'ર તો ચાળી નાખવા પડે. ગઝલના સ્વરૂપમાં એક જાતની છેતરામણી સરળતા રહી છે, તેથી ગઝલ પર હાથ અજમાવવાનું મન થાય છે! પણ ગઝલ એમ હાથમાં નથી આવતી. તેની 'ગલત-અંદાઝ-નઝર'ને જે ઝીલી શકે છે તેના પર એની અમીદષ્ટિ ઠરે છે.

[ગઝલ, વર્ષ ૧, અંક ૧ : જાન્યુ. ૧૯૭૬; સંપા.મકરંદ દવે.
અહીં બુંદબુંદની શુરત નિરાલી, ૨૦૦૮]

પ્રબોધ પંડિત (૧૯૨૩-૧૯૭૫)

ગુજરાતી ભાષાનું ધ્વનિસ્વરૂપ અને ધ્વનિપરિવર્તન

પ્રકરણ-૧ ભાષાના સંકેતો

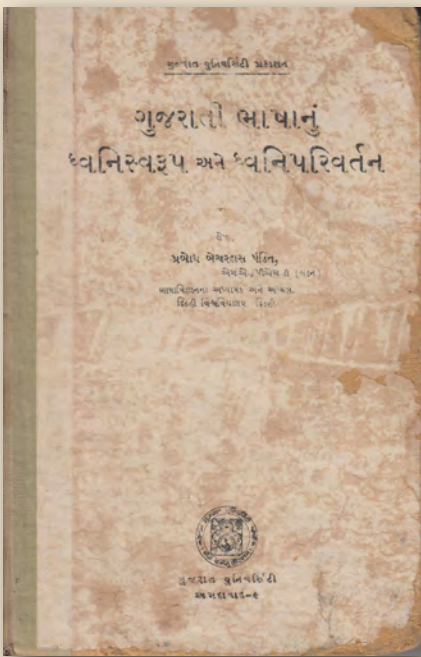

[ભાષાવિજ્ઞાનના આપણા એક પ્રકાંડ પંડિતે એમના ભાષાતત્ત્વલક્ષી પુસ્તકનો આરંભ કેટલી સરળતાથી, એક શિક્ષકની રીતે કરેલો છે એ આ પહેલા પ્રકરણના પ્રારંભિક અંશમાં પ્રતીત થાય છે.]

માણસની એક વિશિષ્ટ સિદ્ધિ તે ભાષા. આપણે આ સિદ્ધિ ના ફલસ્વરૂપની મીમાંસા કરવાની છે. ભાષાસિદ્ધિ વ્યક્તિના વિકાસક્રમની બહુ પ્રારંભની અવસ્થામાં આટોપાય છે અને એ એટલી સંપૂર્ણ રીતે સિદ્ધ થઈ જાય છે કે મોટપણે ભાગ્યે જ કોઈ વ્યક્તિ એમ માને કે આ સિદ્ધિશિખરે પહોંચતાં એના ચિત્તતંત્રને ખૂબ શ્રમ પડ્યો હશે. ચાંપ દાબીએ કે વીજળી થાય એટલી ત્વરાથી, બલ્કે એથી વધુ ત્વરાથી, માણસ પોતાનો વાગ્વ્યાપાર સાધે છે, અને જેમ શ્વાસ લેવાની પ્રક્રિયા એને સ્વાભાવિક થઈ પડી છે, તેમ ભાષાની પ્રક્રિયા પણ એને સ્વાભાવિક થઈ પડે છે. વ્યક્તિના વ્યક્તિત્વ સાથે ઓતપ્રોત થઈ ગયેલી આ ઘટનાને આપણે તપાસવાની છે. આ તપાસની પૂર્વભૂમિકારૂપે વ્યક્તિત્વનાં બીજાં અનેક પાસાંને જુદાં પાડીએ તો જ આપણે ભાષાનું પૃથક્કરણ સફળતાથી સાધી શકીએ. લાગણીઓના આવેગના અત્યંત સંકુલ પ્રવાહો, ચિંતનની સૂક્ષ્મ કોટિઓ અને વ્યવહારની અનેક ઘટનાઓ સાથે ભાષાનો આવિષ્કાર થયા જ કરે છે. આ સાહચર્યને પરિણામે સંભવ છે કે માણસના વ્યક્તિત્વમાં વણાયેલી આવી ઘટનાઓ સાથે આપણે ભાષાને સાંકળી દઈએ, અને વાગ્વ્યાપારથી સ્વતંત્ર એવી બીજી વ્યાવહારિક ઘટનાઓના મૂલ્યોનો આરોપ ભાષા ઉપર કરવા પ્રેરાઈએ.

○

બાળપણમાં, વહેલામોડા સૌને, શિક્ષકે ટપાર્યા હશે કે આમ ન બોલાય, આ શુદ્ધ ભાષા નથી, આ પ્રયોગ અશુદ્ધ છે. નિશાળેથી ઘેર જતાં, ભાઈબંધને ‘આવજો’ કહીને કહ્યું હોય ‘પછી છો વાગે ઘેર આવજે હોં!’ અને ભાઈબંધે હા પાડી હોય. બીજે દિવસે, નિશાળે ગુજરાતીના વર્ગમાં બોલવાનો પ્રસંગ આવે — ‘એક, બે, ત્રણ, ચાર, પાંચ, છો—’ તરત શિક્ષક ટપારશે, ‘છો નહિ, છ’ આપણે ડાહ્યાડમરા થઈને તરત આપણી ભાષા સુધારીશું અને બોલીશું ‘...ચાર, પાંચ, છ...’. પાછા સાંજે એના એ જ;

ભાઈબંધને બૂમ પાડતા જઈશું 'છો વાગે આવજે' અને ભાઈબંધ હા પાડતો જવાનો.

ગામડેથી કોઈ છોકરો પાટણમાં નિશાળે બેઠો હોય. વર્ગમાં કંઈ વાત નીકળે અને આપણો પાટણવાડિયો બોલે, 'ઘરોં પડી જ્યોં?' શિક્ષક તરત સુધારશે : 'આ શુદ્ધ ભાષા નથી, શુદ્ધ ભાષા બોલવી જોઈએ.' તરુણ વિદ્યાર્થી પ્રયત્નપૂર્વક બોલશે, 'ઘર પડી ગયાં'; સાથે સાથે જાણે-અજાણે એના મનમાં ગાંઠ બંધાશે કે પોતાના ગામના લોકો અભાણ એટલે અ શુદ્ધ ભાષા બોલનારા, અને અહીં શહેરમાં આવીને એણે શુદ્ધ ભાષા બોલતાં શીખવી જોઈએ.

કોઈ નેતા કોલેજમાં ભાષણ કરવા આવ્યા. ભાષણ કરતાં બોલે, 'રાષ્ટ્રસેવાનું કોમ અતિ મહત્ત્વનું છે'; નેતાને ટપારવાની હિંમત કોઈ ન કરે, પણ અધ્યાપકો માંહોમાંઘ વાતો કરશે, "જોયું, મોટા નેતા છે, પણ હજી 'કોમ' બોલે છે, શુદ્ધ 'કામ' બોલી શકતા નથી."

શિક્ષકે તો પોતાની ફરજ બજાવવી રહી. સમાજના શિષ્ટ ગણાતા લોકોની રીતભાત આદર્શ ગણાય છે તે મુજબ શિષ્ટ ગણાતા લોકોની ભાષાને 'શુદ્ધ' ગણીને તે મુજબ એના વિદ્યાર્થીઓને બોલતા કરવાનો ધર્મ એણે બજાવ્યો છે.

પણ કોઈ વિદ્યાર્થી શિક્ષકને પૂછે કે "સાહેબ, 'ઘરોં પડી જ્યોં' અ શુદ્ધ કેમ? ખોટું કેમ? હું બોલું છું, મારા બાપા બોલે છે, આખું મારું ગામ બોલે છે, અને 'ઘર પડી ગયાં' એમ કોઈ બોલતા નથી." શિક્ષક શું જવાબ આપશે? બહુ બહુ તો એકાદ ચોપડી આગળ ધરશે અને કહેશે, 'જુઓ, વ્યાકરણમાં કહ્યું છે માટે.' પેલો વિદ્યાર્થી બહુ અવળચંડો હોય અને એમ કહે, 'તે અમે બોલીએ છીએ એનેય ભાઈશાબ નાખોને તમારા વ્યાકરણમાં, તે એય પવિતર થાય, અને અમે બધાય શુદ્ધમાં લેખઈએ!' શિક્ષક પાસે કંઈ જવાબ છે? સમાજના પ્રશિષ્ટ વર્ગ સામે આંગળી ચીંધ્યા સિવાય એની પાસે કોઈ ભાષાકીય કારણ તો છે જ નહિ. એ શિષ્ટ વર્ગ બદલાતાં એનાં 'શુદ્ધ' અને 'અશુદ્ધ'નાં ધોરણ બદલવાનાં, અને આજે જે 'અશુદ્ધ' હોય એને કાલે 'શુદ્ધ' પણ કહેવું પડે એવી પરિસ્થિતિ વારંવાર ઊભી થવાની.

એ તો દીવા જેવું છે કે આ 'શુદ્ધિ'-'અશુદ્ધિ' ભાષામાંથી ઊભી થયેલી નથી, પણ સામાજિક વ્યવસ્થાને પરિણામે ઊભા થયેલા ખ્યાલોને ભાષા ઉપર લાદવાથી પેદા થઈ છે. વ્યાકરણનો અભ્યાસ કરનારને તો ભાષાની વ્યવસ્થામાંથી નીપજતાં મૂલ્યો શોધવાં છે. એ મૂલ્યો જ એને ભાષાનું સ્વરૂપ સમજાવવા કામચાબ નીવડે.

ધારો કે કોઈ અભ્યાસી 'વર્તમાન ભારતમાં વેશભૂષાની પુદ્ધતિઓ' વિષે અધ્યયન કરતો હોય. એ પ્રાન્તેપ્રાન્તે ફરીને લોકોની રહેણીકરણી તપાસીને એમનાં કપડાં એકઠાં કરે, એ બધાં કપડાં એકઠાં કરીને પોતાનો નિબંધ શરૂ કરે ત્યારે, જે કેટલાંક કપડાં મેલાં થઈ ગયેલાં હોય, એ કપડાંને ચોખ્ખાં કપડાંથી જુદાં પાડે અને પહેલું વિધાન કરે કે અમે તો આ ચોખ્ખાં કપડાંની જ નોંધ લઈશું અને આ મેલાં કપડાંની (એ મેલાં છે માટે) નોંધ નહિ લઈએ, તો એનું દષ્ટિબિંદુ વાજબી ગણાશે? જો એને વેશભૂષાની પુદ્ધતિઓનું અધ્યયન કરવું હશે તો ચોખ્ખાં-મેલાં એવો ભેદ એના અધ્યયનમાંથી ઊભો થવાનો નથી; લોકોએ પહેર્યું એટલે એ વેશભૂષામાં આપોઆપ ગણાઈ જ જવાનું; ભલે પછી એ ચોખ્ખું હોય કે મેલું. ચોખ્ખું કે મેલું એ માનદંડ નથી એના અધ્યયનમાંથી ઊભો થતો, કે નથી એના અધ્યયન વિષયના (વેશભૂષાની દષ્ટિ) વર્ગીકરણને કામચાબ બનાવતો. અલબત્ત, કપડાંનું ચોખ્ખાં-મેલાં તરીકે વર્ગીકરણ થઈ શકે, પણ એની જરૂર ધોબીને છે, વેશભૂષાના અભ્યાસીને નહિ.

○

કોઈ પણ ઘટનાનું સ્વરૂપ સમજવા આ વિવેક આવશ્યક છે. ઇતર ઘટનાઓ દ્વારા ઊભાં થતાં મૂલ્યો વડે પ્રસ્તુત ઘટના મૂલવતાં આપણે એ ઘટનાનું સ્વરૂપ સમજવા આડે અંતરાયો જ ઊભા કરીએ છીએ. બોલાયું (અને સમજાયું,

સ્વીકારાયું) એટલે એ ભાષાકીય ઘટના થઈ ચૂકી. એ સમગ્ર ઘટનાનું સ્વરૂપ આપણા અભ્યાસનો વિષય છે, અને એ ઘટનાનું ઘડતર કયા ઘટકોથી થયું છે, એ આપણે તપાસવાનું છે.

આપણું સદ્ભાગ્ય છે કે સહુ કોઈ ને ભાષાસિદ્ધિનો વિકાસક્રમ જોવાની તક મળે છે. જ્યારે બાળક આ દુનિયામાં આવે છે ત્યારે એની ભાષાસિદ્ધિ શૂન્ય હોય છે, પણ ચાર-પાંચ વરસના ગાળામાં, એને પોતાની ભાષા આત્મસાત્ થઈ ગયેલી લાગે છે, અને એ એટલી સરળતાથી બોલતો થઈ જાય છે કે થોડા વખત પહેલાં પોતાને આવી શક્તિ હતી જ નહિ એનો ખ્યાલ પણ એને રહેતો નથી. ભાષા આનુવંશિક સંસ્કાર તો નથી જ. જે સમાજમાં એ ઊછરે છે, એ સમાજની ભાષા એ શીખે છે. જન્મથી જ એક ગુજરાતી બાળકને ફાંસના એક નાના ગામડામાં મૂક્યું હોય, અને એ ત્યાં જ ઊછરે અને મોટું થાય તો, એની આજુબાજુ જે ફેંચ બોલી બોલાતી હોય એ જ બોલી એ બોલશે. મોટપણે એ ગુજરાતમાં આવે અને ગુજરાતી શીખવાનો પ્રયત્ન કરે તો એક ફેંચ નાગરિકને ગુજરાતી શીખતાં જેટલી મુશ્કેલી નડે એટલી જ એને નડવાની (ગુજરાતી કપડાં પહેરતાં કે જમણે હાથે ખાતાં શીખવામાં પણ એક પરદેશીને જેટલી મુશ્કેલી નડવાની એટલી જ મુશ્કેલી એને નડવાની.) અનેક સંસ્કારો દ્વારા જે જે ઘટનાઓ સમાજને ખોળેથી બાળક અપનાવે છે તેમાં ભાષા અગ્રસ્થાને છે. ભાષા શીખવા ઉપરાંત બાળક ખાતાં શીખે છે. છરીકાંટાથી ખાવું, હાથથી ખાવું, બે હાથથી કે અમુક એક જ હાથથી; પોતાની સમાજવ્યવસ્થાના અનેક સંસ્કારો, લગ્ન અને મરણના રીતરિવાજો ઇત્યાદિ તો બાળપણ વીતી ગયા બાદ એ શીખ્યા જ કરે છે. આ કોઈ ઘટનાઓ આનુવંશિક નથી. સમાજને ખોળેથી શિખાયેલી છે. કેટલીક ઘટનાઓ બાળપણથી જ શિખાઈ હોય છે, કેટલીક મોટપણે શિખાય છે.

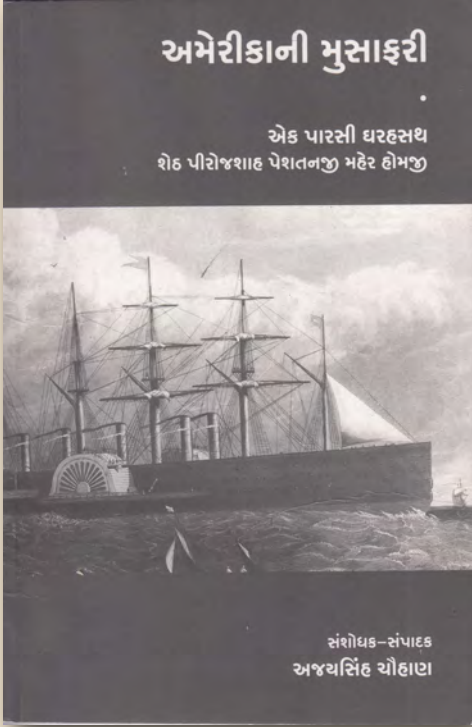
બાળપણમાં બાળક ચાલતાં પણ શીખે છે. પણ, ચાલતાં શીખવું અને બોલતાં શીખવું એ બેમાં મોટો ફરક છે. બાળક ચાલતાં શીખે એ વાત ખરી, પણ ચાલવું એ આનુવંશિક સંસ્કાર છે. બાળકને નાનપણથી જ નિર્જન પ્રદેશમાં મૂક્યું હોય (અને એના આહાર-પોષણ-રક્ષણ માટે પ્રબંધ કર્યો હોય!) તોપણ અમુક ઉંમરે એ ચાલતાં શીખવાનું જ. માણસની શારીરિક રચના જ એ પ્રકારની છે કે એ ચાલતાં શીખે જ. પણ જો બાળકને નિર્જન પ્રદેશમાં મૂક્યું હોય તો એ જીવે ખરું, મોટું થાય, ચીસો પાડી શકે, ઘોંઘાટ કરી શકે પણ બોલતાં તો ન જ શીખે. એ જ રીતે, ખાવું એ આનુવંશિક સંસ્કાર છે. માણસના શરીરની રચના જ એવી છે કે એ પોષણની અપેક્ષા રાખે, પણ શું ખાવું અને કેવી રીતે ખાવું એ સાંસ્કૃતિક ઘટના છે, સમાજને ખોળેથી શિખાયેલી ઘટના છે. માનવ શીખ્યા જ કરે છે, સંસ્કારો પામ્યા જ કરે છે. આપણે ઉપર જોયું તેમ, એ કેટલીક સાંસ્કૃતિક ઘટનાઓ બહુ જ શરૂઆતમાં, બાળપણમાં શીખે છે, જ્યારે કેટલીક ઘટનાઓ એ મોટપણે શીખે છે. શીખવાનું તો બન્નેમાં છે જ, પણ જે બહુ જ નાનપણે શિખાયું હોય છે તે આપણા ઉપર એટલી જોરદાર પકડ જમાવે છે કે, થોડા સમય બાદ આપણે ભૂલી જઈએ છીએ કે જે રીતે આપણે ખાઈએ છીએ કે જે રીતે બોલીએ છીએ એ રીત, આપણે પ્રયત્નપૂર્વક શીખેલા. વળી, બોલવાની અને ખાવાની અનેક રીતો હોઈ શકે છે; એમાંથી આપણે એક રીત જ શીખ્યા છીએ. બીજા દેશોમાં, બીજા સમાજોમાં બીજી રીતો હોય, અને એ રીતો આપણી રીતોની જેટલી જ વાજબી હોય એ હકીકત તરત ગળે ઊતરતી નથી. મોટપણે શિખાયેલી ઘટનાઓ એટલી મજબૂત પકડ જમાવતી નથી. મોટર ચલાવતાં શીખીએ ત્યારે અમુક નિયમો શીખવાના હોય છે : જમણી તરફ વાળવી હોય ત્યારે અમુક રીતે હાથ બતાવવો, ડાબી તરફ વાળવી હોય ત્યારે અમુક રીતે હાથ બતાવવો એના બધા કાયદા પણ ફરી જાય. ત્યાં આપણે મોટર ચલાવીએ ત્યારે શરૂઆતમાં મુશ્કેલી પડવાની, પણ પ્રયત્નપૂર્વક આપણે આપણી આદત બદલીશું અને થોડા વખતમાં જમણી તરફ મોટર રાખવા ટેવાઈ જઈશું. આપણે વિચારીશું કે ઠીક, દેશે દેશે જુદા નિયમ; સૌ નિયમ સરખા.

(ગુજરાતી ભાષાનું ધ્વનિસ્વરૂપ અને ધ્વનિપરિવર્તન, ૧૯૬૬)

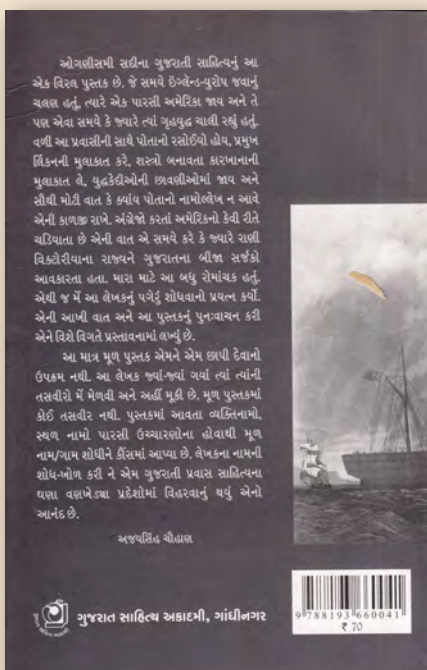
પ્રવાસ-કથાનક

વોશિંગ્ટન અને અબ્રાહમ લિંકનની મુલાકાત

પીરોજશાહ મહેરહોમજી [એક પારસી ગરહસથ] (૧૮૩૪)

૧૯ મી ઓગસ્ટ : સવારના ૧૦) વાગતે હમો મીં “ફ્રેડરીક શાઉઅરડ” આસીસ્ટેન્ટ સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ ઉપર ઓલખાણ પત્ર લઈ ગએઆ. આ જવાંન ગરહસથ સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ મીં શીઉઅરડનો છોકરો થાએ. હમોએ પરેસીડેન્ટ “લીનકનની” મુલાકાત ચાહી અને કહીઉં કે હાવા વખતમો હમો પરેસીડેન્ટનો જરાબી વખત રોકવાને બીલકુલ ખુશી નથી, પણ “નીઉઇઆરક” તથા બીજા દેશનાં ગરહસથોએ હમોને ઘણી ભલાંમણ કીધીછે કે હમારા પરેસીડેન્ટને મલી તેની સાદાઈ જોજો. મીં “શીઉઅરડે” હમોને બેસાડી પરેસીડેન્ટને “વાઇટ હાલમાં” પુછાવી મંગાવીઉં કે “હમો લોકોની મુલાકાત કહે વખતે લેસે.” તેનો જવાબ વાલેઓ તે “હું નહી કહી સખતો કે બીજા લોકોની મુલાકાત તથા કાંમમાથી કેઆરે પરવારસ, પણ એ લોકો જારે આવસે તારે મલસ,” પછી “શીઉઅર ડ” પોતાની આફીસમાંથી હમારી સંગાથે ચાલીને પરેસીડેન્ટના ઘરમાં (વાઇટ હાલ) હમોને લઈ ગએઓ. આ મકાંનના દરવાજા આગલ નહી સીપાઈની ચોકી કે નહી ઘરમા ચોકીદાર માણસો, માતરે દરવાજા આગલ એક આદમી ઉભેલું હતું જે એ ઘર જોવા આવનારા લોકોને “સ્ટેટ રૂમ” કે જાંહાં પરેસીડેન્ટ લેવી ભરી લોકોની મુલાકાત લીએ છે. તે જગો દેખાજતો હતો. તે સીવાએ બીજા દેસની પેઠ અમસથા ચોકી પોહોરા રાખી પોતાના દેસને ફોકટના ખરચમાં નથી નાખતા. ઉપર પરેસીડેન્ટના ઓરડાની બાહેર ઘણા લશકરી શરીરે પતલી તથા દેખાવમાં તથા પેહેરવાલમાં ઘણો સાદો હતો. પછી હમો “ઇસમીથનીઅન ઇનસ્ટીટીઉટ” જોવાને ગએઆ. આ ઇમારત ઇંગલંડ વાલા “જેમસ ઇસમીથસને” આદમીઓની મન શક્તીનો વધારો કરવાને અરથે બાંધી હતી. આ ઇમારતમાં ભાશણો કરવાનો “હાલ” કે જેમાં આસરે ૨૦૦૦) આદમી સમાઈ સકે એટલોછે અને તેની “મીઉજીઅમ” છે. હેમા સરવે કરતાં સઘલી જાતની માહી (માછલી) તથા સાંપનો મોહોટો સંગરહછે, તથા એક પીકચર ગેલેરીછે, જેમાં અમેરીકન ઇનડીઅન લોકોના રાજાઓ તથા પેહેલવાંનો વગેરેની તશવીરોછે, તાંહાંથી તે “કેપીટલ” કે જે અમેરીકામાં સઉથી મોહોટી ઇમારત કેહેવાએછે, બલકે દુનીઆમાં હેવી મોહોટી તથા સુંનદર ઇમારતો થોડી જ હશે તે ઇમારત હમો જોવા ગએઆ. આ ઇમારતે ડા એકર જમીન રોકી છે. તે ૭૫૧) ફીટની ઉંચાઈ સુધી સઘલી સફેદ સંગેમરમરના પથરની બાંધેલી છે. તથા તેવાજ મોહોટા પથરના થાંભો તથા સુંનદર ગુમબજ ઘણુ જ ભપકાદાર

નજર આવે છે. આ ઇમારતનો પાએઓ તા ૦ ૧૮મી સપ્ટેમ્બર ૧૭૮૩ના સાલમો વાશીંગ્ટને પોતે નાખેઓ હતો. સને ૧૮૧૪મા ઇંગરેજોએ આ ઇમારત “કાનગરેસ”ની લાએબરેરી સાથે બાલી નાખી હતી, તે સને ૧૮૧૮માં પાછી દુરસત કીધી હતી, અને તા ૦ ૪થી જુલાઈ સને ૧૮૫૧મા પરેસીડેન્ટ “ફીલમોરે” નવી ઇમારતનો પાએઓ નાખેઓ હતો તે અસલ કરતાં બમણી માહોટી કીધી. આ ઇમારતની આસપાસ ૩૦) એકર સુધી જમીન છે. જાંહાં જાહાડો તથા કુંવારા અને લોકોની ગમતની જગો છે. હમો ગુંમબજની અંદર ગએઆ. નીચે ૮) મોટી સબીઓ મેલી છે, તેમા કેટલા એક ઇંગરેજ સરદારો લડાઈમાં હાર ખાઈ પોતાની તલવાર એ લોકોને હવાલે કરે છે, તેના તથા એ લોકોને જારે છુટાપણું મલેઉ તેને લગતી કેટલીએક સબીઓ છે. તાંહાં એક લશકરી “વાલનટીઅર” હમોને મલેઓ તેણે હમોને પુછેઉં કે હું તમોને દેખાડવા આવું? હમોએ તેનો ઉપકાર માની હા કહી. એ ઘણીએ હમારી સાથે આવીને સઘલા ઓરડાઓ દેખાડેઆ. “સેનેટ રૂમ” તથા “રીપરીજેન્ટેટીવ રૂમ” આ બે દીવાનખાના ઘણા જ ઉમદા, મોહોટાં અને સુંદર હતાં. અને શીલાંગ ઉપર લોહોડાના ઓતી કાડેલા તરેહવાર આકારના ડીબાંઓ, સોનેરી તથા બીજી તરેહના ફુલોના આકારમાં હતાં. દર મેમબરને સાડું એક કુરસી તથા એક ટેબલ જુદી હોએ છે. તથા ગેલેરી ઉપર આંમ લોકો જોવા આવનારાઓને બેસવાની જગાઓ હતી, તથા થોડીએક સારી બેઠકની જગો બીજા દેશોના એલચીઓને સાડું રાખી હતી. એક ઓરડો અંદરથી બીલકુલ મારબલનો છે. દેવાલો, શીલીંગ તથા થાંભલા સરવે તરેહવાર જાતના મારબલનાં છે, તે સાથે પરેસીડેન્ટનો ઓરડો તથા બીજા ઘણા ઓરડાઓ જુદી જુદી બાબદોને લગતા હતા. ગુમબજ ઉપરની ગેલેરી ઉપરથી શહેરનો દેખાવ તથા “પોતોમાક” નદી તથા નવા બાંધેલા કીલાઓ દેખાએ છે તે જોઈ હમો પાછા ફરેઆ સાંહાજ પડેઆ પછી હોટેલમા પુશકલ લોકો આવવા માંડે છે, તેમા અગત કરીને લશકરી અમલદારોથી ભરાએલું રેહે છે. એક ઠેકાંણે બેઠેલા લોકો નજરે નથી આવતા, પણ ચાલાકીથી એણીગમ પેલીગમ ફરતા દેખાએ છે. તેમાં કોઈ મુરદાર તથા આલસુપણાથી દેખાતું નથી. “વાશીંગ્ટન”ના રસતા ઘણાં જ પોહોલા તથા પાદશાહી દબદબા ભરેલા નજરે આવે છે. આ ઠેકાંણે ધુલ ઘણી ઉડે છે. અતરે “નીગરો” ઇઆને સીદીની ઓરતોને બે ઘોડાની ફાઈટીનમાં બેસી જતી જોઈ. આ સીદી લોકો તેમા મરદો તથા ઓરતો અમેરીકનનો પોશાક પહેરે છે તથા બોલીબી ઇંગરેજ જ બોલે છે.

૨૦ મી આગસ્ટ : સહવારના ૧૦૧ વાગતાં “પોટોમાક” નામની નદી (કે જે વરજનાઆ તથા મેરીલાં નડના સટેટને જુદા પડે છે તે) તે કીનારે હમો ગએઆ, અને આગબોટમાં બેસી “માઉન્ટ વરનન” તરફ જવા સાડું નીકલેઆ. એ નદીમાંથી “વાશીંગ્ટન” શહેરનો દેખાવ સારો દેખાતો હતો. કેપીટલનો ગુંમબજ, તથા બીજી સરકારી ઇમારતો આ નદીમાં દુરથી નજર આવતી હતી, તે સાથે વાશીંગ્ટનનું નવું “માનીઉમેન્ટ” ઇઆને મીનારો બંધાએ છે કે જે બાંધવાને કીજે ઇઉનાઈટેડ સટેટસના જુદા જુદા સઘલા દેશોથી તાંહાંની પેદાએશના ફતરો મંગાવેઆ છે. તે ઘણી સારી રીતે દુરથી નજરે પડે છે. આ મીનારી જે વેલાએ ૫૦૦ ફીટ ઉનચો બંધાઈ રેહેસે તેવારે ઘણી દુરથી પણ નજર આવસે. “વાશીંગ્ટન સીટી” તથા “વરજનીઆના સટેટ” [Virginia] વચે એક પુલ છે. કે જેના ઉપરથી લશકર પેલીપાર વરજનાઆમાં જતું માલુમ પડતું હતું અને તેની ધુલ છેક ઉનચાઈએ ખુબ જોશથી ઉડતી દેખાતી હતી. વાશીંગ્ટનના બચાવ સાડું પાહાડો ઉપર જુદે જુદે ઠેકાંણે કીલાઓ બાંધી લીધેલા છે. પછી ૭) માઈલ દુર “એલેકજાનડરીઆ” પોહોતા અને તાંહાંથી થોડા ઉતાડો લીધા અને પછી “ફોરટ વાશીંગ્ટન” આગલ પોહોતા અરધી કલાક આગબોટ ઉભી રહી. એટલામાં સરવે પાસીનજરો મરદો તથા ઓરતો તથા છોકરાં સરવે તે કીલલો જાવા સાડું ઉતરેઆ ડુંગર ઉપર ચહડી કીલલાના દરવાજા આગલ ગએઆ એ વેલા તાંહાં પેહેરેહગીર હતો. કીલલાના દરવાજા ઉપર હેવું લખેલું હતું કે “જે ઘણી ઇઉનીઅનની

સાથે જોડાએલો રહેવાનો સોગંદ ખાએ તે અંદર દાખલ થાએ.” હેવી જ રીતે એક હાફીસરે આવીને પણ કહીઉં. પછી સરવે કોઈ કીલલા અંદર દાખલ થાએઆ, અને મરદોને એક ઓરડામાં લઈ જઈ સોગંદ આપેઆ. આ વેલા હમોએ કહીઉં કે – “હમોને ઉતર અથવા દખાણ કોઈ સાથે કારણ નથી. હમોતો મારે ફરવા આવેઆ છેઈએ.ટટ તેથી હમોને કાંઈ સોગંદ લેવાની જરૂર રહી નહીં. હમો સઘલા જોડે ગએઆ. આ કીલલો અસલનો બાંધેલો છે. “પોટોમાક” નદીમાંથી “વાશીંગટન” શેહેર ઉપર કોઈ દુશમન આવી સકે નહી, તેથી આસરે ૮૭) તોપો આ કીલલા ઉપર કરતી ગોઠવેલી હતી, તેમજ અંદરના બે ઠરમોબી હતી. આ જગો સફાઈ ભરેલી હમોએ જોઈ. પાછા હમો આગબોટ ઉપર આવેઆ, અને ૧) વાગે “માઉન્ટ વરનન” આગલ હમો પોંહોંતા. આગબોટ ઉપરના સઘલા પાસીનજરો અતરે ઉતરેઆ, અને ડુંગર ઉપર ચહડવા માડેઉં. ડુંગર ઉપર પોંહોંતા તાંહાં જનરલ વાશીંગટનની તથા તેની બાએડીની “કબર” બાંધેલી એક જગો ઉપર હમોએ જોઈ. આ “કબર”ની આસપાસ આ સુરા સરદારના કુટુંબના માંણસોની પણ કબરો હતી. આ જગોને એ લોકો “સેકરેડ” (ઈઆને પવીતર) તરીકે ગણે છે. અતરેથી વલી હમો ઉપર ચહડેઆ તાંહાં વાશીંગટનના રેહેવાનો એક મારનો બંગલો હતો તે જોવાને અંદર ગએઆ તાંહાં એક જુનો “ગલોબ” ઈઆને પરથવીનો ગોલો તથા સંગેમરમરની કોતરેલી “ચીમનીપીલ” સેવાએ બીજું કશું જોવાનું ન હતું. આ ઠેકાણે એ જગો સુધારવાના કાંમમાં ધરમના ફંડને સાડૂ એક બાકસ કીધેલો હતો તેમાં જેની મરજીમા આવે તે ધણી એક ચોપડીમાં પોતાનું નામ લખીને પેલા બાકસમાં નાણુ નાખતા. આ ધણી જે ઓરડામાં મરણ પાંમેઓ તે ઓરડો ઠા ડાલર લઈ એક હબસી દેખાડતો હતો. વાશીંગટન તથા ફરેંચ જેનરલે નામે “લીફીઅર” જાંહાં બેસી નાધલી બંગલીમાં વાતો કરતા હતા તે “સમર હાઉસ” હમોએ જોએઉંચ ૧૧૧ કલાકનો વખત મલેઓ તેટલામાં કેટલાએક લોકો બચાં છોકરાંઓ સાથે જાહાડના છાએઆ તલે બેસી પોતાના ઘરથી ભાતું બાંધી લાવેલા જમવાને બેઠા પછી આગબોટ ઉપરનો ઘાંટનો આવાજ સાંભલેઓ કે તુરત સઘલા આગબોટ ઉપર પાછા આવેઆ. આ “માઉન્ટ વરનન” તથા વાશીંગટનનું, ઘર તથા કબરની જગો સઘલી મલીને ઈઉનાઈટેડ ઈસ્ટેટસની અસરતરીઓએ એક ફંડ ઉભું કરીને ખરીદી કીધી છે. હમો ૪) વાગતે પાછા વાશીંગટન પોંહોંતા. આગબોટના કપતાંને હમારી ઘણી બરદાશત કીધી, અને વાશીંગટને પોતાને હાથે રોપેલાં જાહાડનું એક સુકું પાતરું હોને ભેટ આપેઉ. શેહેરમાં રેલવેની ટરેન નવી સોલજરો લઈને આવતી ચાલુજ હતી અને રસતામાં પુશકલ હાફીસરો મલતા હતા. રાતના “કેન્ટરબરી” થીએટરમાં હમો ગએઆ. આ ઠેકાણે ઘણાખરા લશકરી અમલદારો હતા. આફ્રીકનોને સાડૂ એક અલાહેદી જગો ગેલેરી ઉપર કીધી હતી. તરેહવાર કસરતો, “પેનટોમાઈસ” તથા અસતરીઓનું ગાએન તેમાં ઘણું ખડું આ ચાલતી લડાઈની બાબદોમાં લોકોને જોશ આપવાનું હતું. આ નાય કરનારાઓમાનો એક ધણી “પોએટરી” ઈઆને કવીતા જોડવામાં ઘણો જ હુશીઆર હતો. નજદીક પોણો કલાક સુધી ઉભો રહીને તરેહવાર કવીતાઓ મોહોડે જોડી વગર આંચકો ખાવે તથા ઘણીજ જહડપથી બોલતો હતો. “થીએટર”માં બેઠેલા તમાશગીજો તરફ જોઈ દરએક એકને જુદી જુદી પોએટરી જોડી કાહાડી સંભલાવતો હતો. લડાઈ વીસે તથા જનરલ “કોરકરન” વીસે આ ધણી બોલી રેહેવા પછી કહીઉં કે આ લડાઈ જોવા લોકો ઘણાં દુરથી આવેછે, વલી આ કવેસરે હમારી તરફ જોઈને પણ કહી સંભલાવેઉં કે આ લોકો છેક હીંદુસતાંન વેરથી આવેઆછે.

એકત્રનાં અભિનંદન

આપણા આનંદની વાત છે કે ‘નિરંજન ભગત સ્મારક પુરસ્કાર’ ગુજરાતીના જાણીતા વિવેચક અને એકત્ર પરિવારના શ્રી રમણ સોનીને મળે છે. રમણભાઈ સતત લેખન-સમર્પિત રહ્યા છે અને વિવેચન-સંપાદનમાં એમની લાઘવવાળી પણ સમગ્રદર્શી લખાણશૈલી એમની વિશેષ ઓળખ છે. એનો લાભ ‘સંચયન’ને તથા એકત્રનાં અન્ય સંપાદનોને પણ મળતો રહ્યો છે. આવા તટસ્થ, સ્પષ્ટવક્તા અને સન્નિષ્ઠ સાહિત્યકાર રમણભાઈને આ મૂલ્યવાન પુરસ્કાર માટે ‘સંચયન’ના સર્વ વાચકો વતી તેમજ એકત્ર વતીથી હાર્દિક અભિનંદન આપતાં હું આનંદ અને ગર્વની લાગણી અનુભવું છું.

અતુલ રાવલ

એકત્ર વતી

નિરંજન ભગત મેમોરિયલ ટ્રસ્ટ, અમદાવાદ

ત્રીજો નિરંજન ભગત સ્મારક પુરસ્કાર ગુજરાતીના અગ્રગણ્ય વિવેચક રમણ સોનીને આપવામાં આવશે. આ મુજબની જાહેરાત ૧લી ફેબ્રુઆરી, નિરંજન ભગતની પાંચમી પુણ્યતિથિના રોજ યોજાયેલા નિરંજન ભગત સ્મારક વ્યાખ્યાનમાં કરવામાં આવી હતી. પુરસ્કારની અર્પણવિધિ, ૧૮મી મે, નિરંજન ભગતના ૮૭મા જન્મદિવસે યોજાનારા ખાસ સમારંભમાં કરવામાં આવશે.

પુરસ્કારમાં પ્રશસ્તિ-નોંધ સાથે રૂ. ૧૦૦,૦૦૦/- નો ચેક અર્પણ થશે.

લગભગ ચાર દાયકા સુધી મહારાજા સયાજીરાવ યુનિવર્સિટી, વડોદરા અને અન્ય યુનિવર્સિટીમાં ગુજરાતી ભાષા-સાહિત્યના અધ્યાપક રહી ચૂકેલા, વડોદરા-સ્થિત રમણ સોનીનું સાહિત્યના અનેક પ્રકારોમાં અર્થપૂર્ણ પ્રદાન છે. રમણ સોની સર્વ પ્રથમ એક તટસ્થ અને સ્પષ્ટવક્તા વિવેચક છે. તદુપરાંત જ્ઞાનકોશ, એટલે કે એન્સાયક્લોપીડિયા, અનુવાદ, સંપાદન અને સાંસ્કૃતિક અભ્યાસ તેમના રસનો વિષયો છે. એક છેડે નરસિંહ મહેતા, તો બીજે છેડે જાપાનીઝ નવલકથા તોત્તોચાન અને ત્રીજે છેડે સ્વીસ ટૂંકી વાર્તાઓ – આ બધું જ તેમની કલમે પોંખાયું છે. ‘પ્રત્યક્ષ’ જેવા પ્રતિષ્ઠિત સામયિકનું તેમણે ૨૫થી અધિક વર્ષ સુધી સંપાદન કર્યું હતું અને છેલ્લાં ૧૦ વર્ષથી અમેરિકા-સ્થિત એકત્ર ફાઉન્ડેશન દ્વારા પ્રગટ થતા ઈ-જર્નલ ‘સંચયન’નું તેઓ સંપાદન કરી રહ્યા છે.

શૈલેશ પારેખ

નિરંજન ભગત મેમોરિયલ ટ્રસ્ટ વતી

ધ્રુવ મિસ્ત્રી

વડોદરામાં નિવસતા ધ્રુવ મિસ્ત્રી(જ. ૧૯૫૭, કણજરી,ગુજરાત) આંતરરાષ્ટ્રીય ખ્યાતિવાળા ગુજરાતી શિલ્પ-કલાકાર છે. વડોદરાથી અને પછી લંડનથી M.A. Sculpture થયા. ૧૯૯૧માં રોયલ એકેડેમી ઓફ આર્ટ્સમાં સભ્યપદે વરણી. લંડન-નિવાસ દરમ્યાન બ્રિટનનાં વિવિધ જાહેર સ્થળે વિશાળકાય શિલ્પો કર્યાં. ૧૯૯૯થી ૨૦૦૨ સુધી વડોદરાની ફેકલ્ટી ઓફ ફાઈન આર્ટ્સમાં અધ્યાપક અને ડીન. ૦ ગુજરાત-ભારત-વિદેશમાં અનેક વ્યક્તિગત શિલ્પકૃતિ-પ્રદર્શનો યોજનાર પ્રો. ધ્રુવ મિસ્ત્રીની કલાકૃતિઓ ભારત, બ્રિટન, જાપાન ના અનેક સંગ્રહાલયો અને જાહેર જગાઓ શોભાવે છે.

અહીં રજૂ કરેલી એમની શિલ્પ-કૃતિઓ એમની લાક્ષણિક શૈલીના ઉત્તમ નમૂના છે.

– પીયૂષ ઠક્કર

Fire, painted Stainless steel, Dhruv Mistri

Portland stone, National Museum of Wales, Dhruv Mistri

Stainless steel, M&K gallery, Milton, Dhruv Mistri

Fibre glass and epoxy paint, Dhruv Mistri

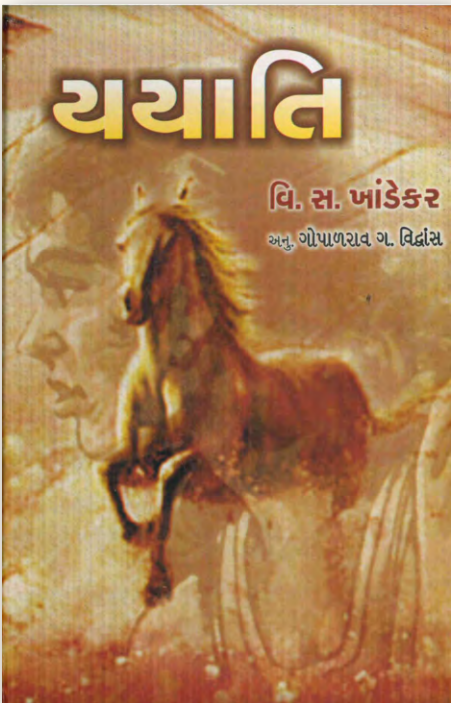
'Seated', Steel, 2004-05, Delhi University

Seated, stainless steel, Delhi University, Dhruv Mistri

વી-ગ્રંથ

‘એકત્ર’ના વી-ગ્રંથોમાં અમે પુસ્તકની માત્ર સામગ્રી(Text) જ પ્રગટ કરવાને બદલે વાચકને એમાં યોગ્ય રીતે પ્રવેશ કરાવીએ છીએ. શરૂઆતમાં પુસ્તકનું સચિત્ર આવરણ (cover) તેમજ લેખકનો ફોટોગ્રાફ, અને એ પછી લેખક અને પુસ્તકના ટૂંકા, સરળ પરિચયો પણ મૂકીએ છીએ – જેથી વાચક માટે એ રસપ્રદ બની રહે.

‘એકત્ર’નો ગ્રંથ-ગુલાલ

ગોપાળરાવ વિદ્વાંસનું સાહિત્યવિશ્વ

“વિ. સ. ખાંડેકર ગુજરાતી સાહિત્યમાં ઘર ઘર જાણીતું થયેલું નામ છે. કાકાસાહેબ કાલેલકરે પોતાની સર્જન પ્રવૃત્તિ મોટેભાગે ગુજરાતીમાં કરી તેવું ખાંડેકરનું પ્રદાન ન હોવા છતાં તેમનું મૂળ સર્જન ગુજરાતીમાં હશે એમ જો છાપ ઉપસે તો તે સહજ લેખાય. સ્વ. ગોપાળરાવ વિદ્વાંસનું આ માટે ગુજરાત ઋણી છે. એમની સાધનાથી ખાંડેકરની અનેક કૃતિઓ – ટૂંકી વાર્તાઓ અને નવલકથાઓ મરાઠીમાંથી આપણને મળી છે. એ જ પ્રમાણે પોતાની આત્મકથા રૂપે ખાંડેકર જે મૂકતા ગયા છે એ પણ અત્યંત મૂલ્યવાન છે. શ્રી ગોપાળરાવે એનું ભાષાંતર કરવાનું શરૂ કરેલું, પણ પૂરું ન થતાં શ્રી ભાસ્કરભાઈએ એ જવાબદારી પાર પાડી.”

— શ્રી ઝીણાભાઈ દેસાઈ

ગોપાળરાવ વિદ્વાંસનું સાહિત્યવિશ્વ

એકત્ર ઈ-બુક્સ

ગુજરાતીનાં સ્મરણીય પુસ્તકોની

રમ્ય અને સંતર્પક ઈ-બુક શ્રેણી

અગ્નિકુંડમાં ઊગેલું ગુલાબ । નારાયણ દેસાઈ
અપરાજિતા । પ્રીતિ સેનગુપ્તા
અમાસના તારા । કિશનસિંહ ચાવડા
અમૃતા । રઘુવીર ચૌધરી
અરધી સદીની વાચનયાત્રા - ૧-૪ । સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી
અલગારી રખડપટ્ટી । રસિક ઝવેરી
અશ્રુઘર । રાવજી પટેલ
આપણો ઘડીક સંગ । દિગ્વીશ મહેતા
કંકાવટી । ઝવેરચંદ મેઘાણી
કુરબાનીની કથાઓ । ઝવેરચંદ મેઘાણી
ખરા બપોર । જયંત ખત્રી
ખાંભીઓ જુહારું છું । ઝવેરચંદ મેઘાણી
ગાંધીજીની જીવનયાત્રા । સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી
ગિજુભાઈની બાળવાર્તાઓ । ગિજુભાઈ બધેકા
ગીતામંથન । કિશોરલાલ મશરૂવાળા
જન્મન્તિકે । સુરેશ જોષી
જીવનનું પરોઢ । પ્રભુદાસ ગાંધી
જેલ ઓફિસની બારી । ઝવેરચંદ મેઘાણી
તિબેટના ભીતરમાં । સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી
ત્યારે કરીશું શું? । લિયો ટોલ્સ્ટોય
દિવ્યચક્ષુ । રમણલાલ વ. દેસાઈ
પન્થિની । કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી
પૂર્વાલાપ । કાન્ત - મણિશંકર રત્નજી ભટ્ટ
બાપુની છબી । કાકા કાલેલકર
બારીબહાર । પ્રહલાદ પારેખ
ભજનાંજલિ । કાકા કાલેલકર
ભારેલો અગ્નિ । રમણલાલ વ. દેસાઈ
ભવનું ભાતું । સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી
ભેદની ભીંત્યુંને ભાંગવી । મનુભાઈ પંચોળી
મારા ગાંધીબાપુ । ઉમાશંકર જોષી
મારી હકીકત । નર્મદ
મોરનાં ઈંડાં । કૃષ્ણલાલ શ્રીધરાણી
રખડુ ટોળી । ગિજુભાઈ બધેકા
રવીન્દ્રનાથની રત્નકણિકાઓ । નગીનદાસ પારેખ
વાચનયાત્રાનો પ્રસાદ । સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી
વિદિશા । ભોળાભાઈ પટેલ
દ્વિરેફની વાતો - ભાગ ૧ । રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠક
વેવિશાળ । ઝવેરચંદ મેઘાણી
શીંગડાં માંડતાં શીખવશું । મનુભાઈ પંચોળી
શું શું સાથે લઈ જઈશ હું? । સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી
સત્યના પ્રયોગો । મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી
સરસ્વતીચંદ્ર - ભાગ - ૧ । ગોવર્ધનરામ ત્રિપાઠી

સર્વોદય । મોહનદાસ ગાંધી
સાત વિચારયાત્રા । સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી
હાસ્ય-માળાનાં મોતી । સં. મહેન્દ્ર મેઘાણી
હિંદ સ્વરાજ । મોહનદાસ ગાંધી
અવતરણ । સં. રમણ સોની
સમુદી । યોગેશ જોષી
અરૂપસાગરે રૂપરતન । યજ્ઞેશ દવે
અવલોકન-વિશ્વ । સં. રમણ સોની
અસ્તિ । શ્રીકાન્ત શાહ

સુરેશ જોષીનું સાહિત્યવિશ્વ - શ્રેણી

ઈદમ્ સર્વમ્ (નિબન્ધ) । સુરેશ જોષી
અહો બત કિમ્ આશ્ચર્યમ્ (નિબન્ધ) । સુરેશ જોષી
રમ્યાણિ વીક્ષ્ય (નિબન્ધ) । સુરેશ જોષી
પ્રથમ પુરુષ એકવચન (નિબન્ધ) । સુરેશ જોષી
ઈતિ મે મતિ (નિબન્ધ) । સુરેશ જોષી
પશ્યન્તિ (નિબન્ધ) । સુરેશ જોષી
વિદ્યાવિનાશને માર્ગે (નિબન્ધ) । સુરેશ જોષી
આત્મનેપદી (નિબન્ધ) । સુરેશ જોષી
પ્રત્યંચા (કાવ્ય) । સુરેશ જોષી
ઈતરા (કાવ્ય) । સુરેશ જોષી
તથાપિ (કાવ્ય) । સુરેશ જોષી
પરકીયા (કાવ્ય) । સુરેશ જોષી
ઉપજાતિ (કાવ્ય) । સુરેશ જોષી
ગૃહપ્રવેશ (ટૂંકી વાર્તા) । સુરેશ જોષી
બીજી થોડીક (ટૂંકી વાર્તા) । સુરેશ જોષી
અપિ ચ (ટૂંકી વાર્તા) । સુરેશ જોષી
ન તત્ર સૂર્યો ભાતિ (ટૂંકી વાર્તા) । સુરેશ જોષી
એકદા નૈમિષારણ્યે (ટૂંકી વાર્તા) । સુરેશ જોષી
વિદુલા (નવલકથા) । સુરેશ જોષી
કથાયક (નવલકથા) । સુરેશ જોષી
છિન્નપત્ર (નવલકથા) । સુરેશ જોષી
મરણોત્તર (નવલકથા) । સુરેશ જોષી
કિંચિત્ (વિવેચન) । સુરેશ જોષી
ગુજરાતી કવિતાનો આસ્વાદ (વિવેચન) । સુરેશ જોષી
કથોપકથન (વિવેચન) । સુરેશ જોષી
કાવ્યચર્યા (વિવેચન) । સુરેશ જોષી
શૃણ્વન્તુ (વિવેચન) । સુરેશ જોષી
અરણ્યરુદન (વિવેચન) । સુરેશ જોષી
ચિન્ત્યામિ મનસા (વિવેચન) । સુરેશ જોષી
અષ્ટમોઅધ્યાય (વિવેચન) । સુરેશ જોષી

www.ekatrafoundation.org અને ekatra.pressbooks.pub

ઉપર ક્લિક કરતાં જ પુસ્તકોની આ રમ્ય ને સંતર્પક દુનિયામાં પ્રવેશ કરી શકાશે.

Introduction

In 1929, Gujarat Vidyapith published its first edition of સાર્થ ગુજરાતી જોડણીકોશ, the Gujarati comprehensive dictionary. In the preface, Gandhiji wrote, “હવે પછી કોઈને સ્વેચ્છાએ જોડણી કરવાનો અધિકાર નથી”. This was the beginning of a new epoch for Gujarati.

In the early eighteenth century, people on the Indian subcontinent spoke many more dialects than are spoken today. Most dialects, including Gujarati, did not qualify as “language” because they lacked definitive dictionary and formal grammar. At that time, written materials consisted only of manuscripts. With the introduction of the printing press, publishers of Gujarati books offered books in quantities never imaginable before. This formalized Gujarati as a one of the official languages of India, in a time where many other dialects did not make the technological transition and thus are now endangered or even extinct.

Now, in the 21st century, we are experiencing another such tectonic shift, a move from paper book to digital. We feel that any language that does not make this transition will be in danger of becoming extinct by 2050. However, communities that choose to participate in this digital revolution are at a great advantage, as ubiquitous accessibility becomes common.

Every electronic device – from mobile phones to automobiles — will hold literature in the digital form and it will be accessible to people worldwide.

Mission

“Preserve and spread Gujarati literature through digitization”

In the Western world, a similar successful effort, Project Gutenberg, created over 40,000 free books in digital format and was instrumental in making e-Book reader ubiquitous. Instantly, thousands of books from Shakespeare to Agatha Christie became available to eBook readers at no charge. Over 1,000 million downloads of free ebooks have already occurred. Once Gujarati books are digital, they will be instantly available on eBook readers and readable via Kindle, iPad, Android tablets and smart phones. In the digital form they will be fully searchable with any search engine.

Accomplishments

In a very short time, Ekatra picked up pace and involved numerous volunteers from across the world:

- Registered Ekatra Foundation as US not-for-profit organization

- Designed and test creation of ebook using both soft copy and physical books.
- Became the first entity to offer true digital Gujarati ebooks for free on the web, Kindle, iPad, Android tablets, Android smart phones, iPhone and regular computers.
- Built ebook conversion process. Ekatra created/obtained tools to convert proprietary fonts into Unicode, obtained access to Gujarati OCR, established standard ePUB template and created ePUB formatting guide to achieve efficient repeatable scalable process.
- Designed Ekatra Website and offer first 25 free books. Converted total of 50 books.
- Formed literary committee and selected 86 books for conversion. Received permission to convert 20 books.
- Received permission to offer over 50 books published by Lok-Milap Trust.
- Published 8 issues of bimonthly Gujarati e-digest, સંચયન.
- Established communication with leading Gujarati not-for-profit organizations including Gujarat Vidyapith, Gujarati Sahitya Parishad, Forbes Gujarati Sabha, Lok-Milap Trust and Gujarati branch of Wikipedia (વિકિસ્રોત).

Goals

- Establish Ekatra as the premier online Gujarati literature digital library.
- Offer 200 free ebooks on Ekatra’s website.
- Offer the same on leading bookstores including Amazon, iBookstore, smashword.com and Flipkart.
- Publish 6 issues of સંચયન. Create awareness of the available Gujarati literary resources.
- Expand volunteer organization to support book conversion and proof reading tasks.
- Collaborate and share knowledge about digital books with other non-for-profit so they can also offer free digital books.

Get Involved

While our volunteers are working on all fronts, we are seeking help with the following:

- Sourcing of selected books in physical or PDF form.
- Proofreading of OCR content
- Assistance in creating local Ekatra volunteer community

Contact

Rajesh Mashruwala | mashru@ekatrafoundation.org
Atul Raval | atulraval@ekatrafoundation.org

Ekatra Foundation is a not for profit organization exempt under section 501(c)(3).

It's Federal ID is 46-2153818.

Public Charity Status: 509(a)(1) & 170(b)(1)(A)(vi) • Effective Date of Exemption: April 24, 2013.